

Oliecrisis op lange termijn beschouwd

De redactie heeft mijn mening over de oliecrisis gevraagd. Ik heb bedongen niet over de korte-termijnaspecten behoeven te schrijven, omdat anderen veel competentier zijn op dit aspect.

Gezien in het perspectief van de lange duur is de oliecrisis een goede oefening voor ons om ons voor te bereiden op wat eenmaal komen zal: het rekening houden in onze politiek met het schaarser worden van een aantal natuurlijke hulpbronnen. Dit schaarserworden is ten dele te verwachten wegens de stijgende exploratie- en produktiekosten en ten dele te wensen om de ontwikkelingslanden, daar waar dat kan, monopolioïde marktposities te laten organiseren om hun inkomen te verhogen.

Het boycot-element zal naar mijn mening niet lang worden volgehouden; dat is nog nooit gelukt (tegen Italië in 1935 niet en tegen blank-Zuid-Afrika tegenwoordig niet, om een paar voorbeelden te noemen). De reden van de mislukkingen is vooral gelegen in het bestaan van niet-sympathiserende concurrenten. Het element van de schepping van monopolioïde posities is ook niet zó gemakkelijk, maar lijkt iets meer kans te hebben. Wij zullen dit moeten leren zien als een gerechtvaardigd middel in handen van de ontwikkelingslanden, evenals de vorming van vakbonden een eeuw geleden door de arbeiders. Wij zullen dan ook onze politiek van samenwerking met de ontwikkelingslanden niet moeten laten beïnvloeden door een nauwere aansluiting van de ontwikkelingslanden; integendeel. We moeten die politiek verstevigen; dus: de grenzen open voor industrie-produkten uit landen met lage inkomens en de beurzen open voor verdere financiële overdrachten tegen de best mogelijke voorwaarden, d.w.z. als giften.

Op korte termijn zijn al deze onderdelen van de ontwikkelingssamenwerking voor ons nadelig en de nadelen moeten eerlijk worden verdeeld. De regering is bezig daarvoor een apparaat te vormen. Op lange termijn is die samenwerking in ons voordeel. Voor de handelspolitiek en de financiële overdrachten is dat voordeel hierin gelegen, dat de arme landen daardoor meer kunnen gaan besteden bij ons en wel vooral in de bedrijfstakken waarin wij het best kunnen concurreren, vooral de metaalverwerkende industrieën. We zullen zodoende werkgelegenheid terugontvangen en wel in industrieën die in het algemeen hogere lonen kunnen betalen dan de industrieën die in werkgelegenheid achteruit zullen gaan. Bovendien zal de vrije invoer van arbeidsintensieve produkten uit ontwikkelingslanden de prijzen van deze produkten bij ons verlagen: zowel door het wegvallen van de invoerrechten als door het feit dat de produktiekosten lager zijn 1).

Op nog langere termijn zal de ontwikkelingssamenwerking ertoe bijdragen, dat de voor de wereldstabiliteit volstrekt onhoudbare toestand dat het gemiddeld inkomen in de rijkste tien procent landen (gemeten in bevolkingsaantal) in 1970 32 x zo hoog was als het gemiddeld inkomen in de armste tien procent landen. Om deze toestand te veranderen is nog wel veel meer nodig, ook in de arme landen zelf, maar dat is hier niet verder aan de orde.

J. Tinbergen

1) Zie hiervoor A. H. M. Mahfuzur Rahman, *Exports of Manufactures from Developing Countries*, Universitaire Pers, Rotterdam, 1973.

Inhoud

<i>Prof. Dr. J. Tinbergen:</i> Oliecrisis op lange termijn beschouwd	1
Column Oneerlijke economie, door <i>Prof. Dr. J. Wemelsfelder</i>	3
<i>Prof. Dr. F. W. Rutten:</i> Bij het wisselen van de wacht	4
Notitie 1973 in cijfers	5
<i>Prof. Drs. A. Smet:</i> Economische aspecten van het actief veredelingsverkeer	6
Notitie Inkomensverdelingspolitiek, door <i>M. P. van der Hoek</i>	8
Ingezonden Overgang naar een nieuw energietijdperk, door <i>Mr. A. D. Vas Nunes</i> met naschrift van <i>Mr. H. Versloot</i>	12
Geld- en kapitaalmarkt Geld- en valutamarktinteracties, door <i>J. C. Pranger</i>	15
Au courant Het einde van de groei, door <i>A. F. van Zweeden</i>	16
Ingezonden Een wettelijke arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen zinloos?, door <i>H. G. Hilverink</i> met naschrift van <i>Mr. J. J. Canter Cremers</i>	17
Boekennieuws Lal C. Verman: Standardization; a new discipline, door <i>Drs. P. van Zuuren</i>	19

De administratie van ESB verzoekt leden en abonnees dringend géén betalingen voor 1974 te doen alvorens daarvoor een acceptgirokaart is ontvangen.

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.

Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Redactie-medewerker: W. D. Franckena.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 52
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekeningno. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 2,50
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekeningno. 8408
t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut
Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Oneerlijke economie

Wanneer we ons richten op de kenmerken die Kuhn geeft van een ineensstortende theorie dan staat de theoretische economie op ineensstorten 1). Enkele kenmerken van een wetenschap aan de vooravond van de ineensstorting zijn namelijk:

1. er is voortwoeking van theorieën;
2. er is voortdurende methodologische discussie;
3. er is een duidelijk falen van de traditionele wetenschap bij het oplossen van problemen.

Gemeten aan deze maatstaven, ziet het er somber uit. Men vindt immers alerwegen voortwoekerende en elkaar overwoekerende economische theorieën. Er is een falen bij de oplossing van vele praktische problemen, terwijl er voortdurend methodologische discussie is. Kortom, het lijkt of bij deze onheilspellende klanken Jericho inderdaad binnenkort moet vallen.

Joan Robinson spreekt zelfs van de tweede crisis in de economische wetenschap. De eerste crisis deed zich voor in de jaren dertig toen de wetenschap geen oplossing had voor het werkloosheidsvraagstuk. Uit die crisis zijn we nooit goed gekomen terwijl we al volop in de tweede zitten omdat we geen oplossing hebben voor het probleem van de inkomensverdeling.

We hebben de vinger waarschijnlijk aan de pols wanneer we letten op de ontwikkeling in het land met de grootste economiedichtheid van de wereld: de Verenigde Staten. We zien het thema van de status van de economische wetenschap daar bijv. telkens opduiken in de grote jaarvergaderingen van de American Economic Association.

We zien daar ook dissidente verenigingen van gefrustreerde economen ontstaan, als die van de Union for radical political economics, die tegen de bestaande theorieën ageren als ging het tegen de oorlog in Vietnam.

Vraagt men wat er mis is met de economische theorie dan stijgt de verwarring, want men schijnt dat niet precies te weten.

Joan Robinson:
wijst — zoals gezegd — op de steriliteit van theorieën, wanneer het om de grote problemen van welvaartsverdeling gaat.

Benjamin Ward:
voorspelt de ondergang van de neoklassieke theorie en lijkt op een soort

wonder van Lourdes te wachten — de verschijning van het paradigma.

Galbraith:
zegt zoals uithuilen en opnieuw beginnen. Maar dan beginnen met de macht als uitgangspunt voor de theorie.

Gurvey:
(van de radical union) loopt om de gekke theorieën heen als gold het een mand giftige paddestoelen.

Boulding:
— enige graden serene — verlangt naar een nieuwe ethiek.

Leontiew:
zegt dat we veel meer cijferreeksen moeten hebben. Eigenlijk dus een optimist.

Haavelmo:
zegt dat (doordat onze hypothesen van te voren in de theorie worden gestopt zodat ze er op een andere manier weer uitkomen) we als de Franse tekkel zijn die zich eerst om een boom windt, daarna zijn poot wil oplichten, maar tijdig met enig afgrijzen zegt: „Ah, c'est moi”.

Wat moeten we in deze warboel? Veel van de kritiek komt neer op het verwijt dat de economische theorie onrealistisch is. Dat is niet fair. Van een kikker kan men geen veren plukken en men mag een kikker überhaupt niet verwijten dat hij geen veren heeft. Desalniettemin lijkt er toch iets fundamenteel foute zit niet in de voortdurende voortwoeking van als maar specifiekere, vaak werkelijkheidsvreemde, theorieën, want het zijn onschuldige woekeringen. Het fundamenteel foute zit ook niet in de betrekkelijke praktische toepasbaarheid, want bij de sociologen lijkt het in dit opzicht een veel armoediger boel. Ook veelvuldige methodologische discussie is niet iets beangstigends.

Kortom, het fundamenteel foute zit ook hier niet bij de structuren en moet dus bij de mensen worden gezocht. Zijn er niet te veel onbescheiden pretenties?

Doen we niet te veel aan oneerlijke economie?

Zo worden aankomende studenten in de leerboeken vergast op de zogenaamde evenwichtstheorie. Er wordt daarin net gedaan of er in de economie tendenties bestaan naar evenwicht op korte en lange termijn. Dat is verlakkerij, want onder de dekmantel van wetenschap slijt men zo de evenwichtsideologie. Zoiets is dubbel mis, want de openlijke ideologiebedrijvers staan laag in aanzien: Zij worden behandeld als strijkers en kwakzalvers. Wat voor de evenwichtstheorie geldt, gaat ook op voor diverse andere verplichte nummers 2) uit de economieleerboeken.

Een van tweeën: Of men zet op de gebruiksaanwijzing dat men ideologieën heeft verpakt; of men zegt duidelijk in methodologische commentaren, dat men het groot economisch raadselboek doorwerkt, waaraan ieder die van puzzelen houdt veel onschuldig plezier kan beleven.

De duizenden die met gespannen verwachtingen, met de giro-strookjes ingevuld, de Leidse Onderwijs Instellingen, de universiteiten en andere grote leerfabrieken binnengaan hebben in elk geval recht op veel duidelijker consumentenvoorlichting dan ze nu krijgen en op overhullende gebruiksaanwijzingen.

Dat komt er dan in feite op neer dat heel duidelijk wordt gemaakt dat men zich bezig gaat houden met iets dat niet voldoet aan de normen die Kuhn geeft voor een zich ontwikkelende wetenschap (o.a. een gegeven, algemeen erkend framework aan kennis, met specialisten overal op de wereld die aan onopgeloste details knutselen) maar dat men zich wel gaat bezig houden met iets dat misschien wel tot in der eeuwigheid alle kenmerken van de ineensstorting zal houden.

Gemeten aan de normen van Kuhn is dit dan een vrijwillig opgelegde, duidelijk naar buiten uitgedragen statusverlaging. Dat hoeft het genoeg niet te vergallen. Ook dwergen kunnen onder elkaar veel plezier hebben. En wie weet voorkomt men daarmee, dat ook hier — zoals in Amerika — uit de geleerden die nogal humorloze radicale apostelen opstaan die de wereld een geheel nieuwe leer brengen die altijd erger is dan de ergste theoretische woeking — het sloganisme.

1) Thomas Kuhn, *The structure of scientific revolutions*, Chicago University Press, 1962.
2) Voor enkele ontmaskeringen zie: J.J. Klant, *Spelregels voor economen*, Stenfert Kroese, Leiden, 1972.

Bij het wisselen van de wacht

PROF. DR. F. W. RUTTEN

Vele jaren publiceerde Drs. G. Brouwers, tot september 1973 Secretaris-Generaal van het Ministerie van Economische Zaken, zijn visie op de Nederlandse economie in de vorm van een „nieuwjaarsartikel” in ESB. De redactie is de heer Brouwers zeer erkentelijk voor deze interessante bijdragen. Dat de nieuwe Secretaris-Generaal, Prof. Dr. F. W. Rutten, de traditie die de heer Brouwers in gang heeft gezet, wil voortzetten, verheugt de redactie zeer. Zijn eerste „nieuwjaarsartikel” voor ESB is hier afgedrukt.

Het valt niet mee om taken over te nemen van een eminent voorganger, in mijn geval van G. Brouwers. Te meer niet wanneer je als nieuwkomer meteen tot over je oren in de olie belandt. Over de oliecrisis op zichzelf wil ik hier overigens niet schrijven. In dit stukje beperk ik me tot enkele eerste indrukken buiten het eigenlijke olievelde.

Magere jaren

Bij een verandering in het economische beeld zijn vele „economische deskundigen” vlug geneigd van een „trendbreuk” te spreken. Voor de betrokkenen is hiervan het voordeel dat elke gebeurtenis is te verklaren, zij het alleen achteraf. Dit praten op ad-hoc-basis is natuurlijk onbevredigend. Intussen moet men wel oog hebben voor geleidelijke veranderingen in de structuur van de economische verbanden en van het „klimaat”. Een keerpunt is moeilijk te dateren. Ik ben geneigd in te stemmen met de diagnose van G. Brouwers eind 1971: „Na de roes van de 'roaring sixties' komt de kater van de 'critical seventies'” 1).

In de jaren zestig steeg het reëel beschikbaar inkomen per werknemer alsook de omvang van de publieke sector bijzonder snel. Dit was mogelijk dankzij een relatief sterke expansie van de produktiecapaciteit en ging samen met een relatieve daling van de winsten van bedrijven.

De toekomst lijkt meer problematisch. De rendementen in het bedrijfsleven liggen — zeker gezien vanuit het voor 1974 verwachte peil — grosso modo op een laag niveau! Een verdere vermindering hiervan is voor werkgelegenheid en investeringen gevaarlijk. Zo ook lijken de vooruitzichten voor de trendmatige produktiegroei minder gunstig. Verder zijn voorraadvorming en betalingsbalanssaldo, zoals geraamd voor 1974, beneden het peil dat op middellange termijn wenselijk is.

Aldus liggen vanaf 1974 een aantal vrij magere jaren in het verschiet. Bij de tragere groei van onze nationale „jas” komt de keuze in hoofdzaak te liggen tussen het beschikbaar inkomen per loontrekker en het inkomen dat naar of via de pu-

blieke sector loopt. Dat schept een netelige situatie. De harde strijd rond de personele inkomensverdeling is daarmee in lijn. Blijvende buiten dit strijdgewoel lijkt mij in deze fase een grotere openheid over groepen van inkomens een van de aangewezen punten. De invloed hiervan kan op den duur belangrijk zijn, doch lijkt sterk afhankelijk van de wijze van uitvoering. Dat daarbij zorgvuldigheid is geboden, is meer dan een louter ambtelijke zegswijze.

Economisch beeld

Het economische beeld is in meerdere opzichten niet gunstig te noemen. De prijsstijging van de particuliere consumptie zal voor de jaren 1971 t/m 1974 gemiddeld op ca. 9% per jaar uitkomen. Dergelijke cijfers doen denken aan open inflatie en aan tijden van oorlog. In 1974 wordt naar schatting de magische drempel van 10% overschreden. Natuurlijk is dat voor een deel aan de oliecrisis te wijten, maar dat maakt het perspectief voor 1975 niet veel rooskleuriger.

In verband met de inflatiebestrijding wordt terecht gewezen op de wenselijkheid om bij onderhandelingen over lonen e.d. onderscheid te maken tussen de reële sfeer en de puur nominale component. Toch kan men beide elementen om diverse redenen niet geheel los van elkaar zien. Zo zou m.i. een eventuele extra loonstijging — althans op de korte termijn — het reële beschikbare loon lang niet evenredig, maar wel enigermate doen stijgen. Een implicatie hiervan is dat conflicten over de reële verdeling via het afwentelingsmechanisme zeer versterkt terug kunnen keren in de nominale ontwikkeling van lonen en prijzen.

De hypothetische cijferopstellingen rond lonen en prijzen, die de laatste jaren in zwang zijn, vormen elementen uit een schimmenspel. Bij de inflatiebestrijding is niet alleen goede wil, maar ook een effectief instrumentarium nodig. Zolang de bereidheid ontbreekt om dat laatste op meer permanente basis te creëren, resp. te hanteren, moet men zich omtrent

1) Drs. G. Brouwers, Schemering, ESB, 5 januari 1972, blz. 4.

het resultaat van goede bedoelingen, nationale matigingsacties e.d. geen illusies maken.

Niet alleen de inflatie, een te hoge werkloosheid en de oliecrisis plagen ons land. Ook de internationale economische betrekkingen geven m.i. reden tot grote zorg. De internationale monetaire situatie laat daarover geen twijfel. Ook de gang van zaken rond de energiecrisis doet de ogen openen. Tevens zou de economische unie in de EG — conform onze vaderlandse wens versterkt met het fiere Albion — niet een wenkend, maar een wijkend perspectief kunnen blijken. In het laatste geval zou ook de toekomst van de Europese handel er op de lange duur niet goed meer uitzien.

Goede recepten om de bestaande resp. dreigende moeilijkheden het hoofd te bieden, zijn niet of onvoldoende voorhanden. Een fijnzinnige besturing van de economie lijkt thans een illusie. We zullen moeten worstelen om aan ernstige schade te ontkomen.

Rekenkunst

Naar mijn indruk zijn in de afgelopen jaren bij de macro-economische politiek de technische details — in verhouding tot de hoofdlijnen — sterk overbelicht. Ook is de misvatting ontstaan dat beheersing van de rekenkunst rond zulke zaken als irrelevante posten, incidentele verhogingen en overloop voldoende is voor een zinnige macro-economische politiek. Dat is natuurlijk niet zo. Evenmin getuigt het van uitgeslapenheid om steeds maar weer te vragen om nadere CPB-cijfers. We maken ons met steeds weer nieuwe cijfers, telkens nieuwe evaluaties en steeds meer details steeds minder geloofwaardig. Een zuinigheidsactie ook op dit terrein is m.i. dringend gewenst.

Dat de ramingen van het Centraal Planbureau een zekere foutenmarge bezitten, is onvermijdelijk. Maar aan deze onvermijdelijkheid dienen geen onjuiste conclusies te worden verbonden. Zo is de opvatting dat over de toekomst niet met een zekere mate van objectiviteit te oordelen valt, m.i. niet zonder gevaar. Zij zou immers een vrijbrief kunnen vormen voor onsamenhangende beleidsbeslissingen.

Men zou aan procedure-regels kunnen denken waarin zowel het bestaan van onzekerheid is verdisconteerd alsook de wenselijkheid om langdurige detaildiscussies te vermijden. Een zo'n regel kan zijn dat aan de primair-verantwoordelijken ook in onzekere situaties de gunst van de twijfel wordt gegeven, zeker als het problemen van uitwerking betreft. Ik realiseer me overigens dat het zeer moeilijk zal zijn om de misvorming t.a.v. het onderscheid tussen hoofd- en bijzaak weer ongedaan te maken. Voor herstel van de geloofwaardigheid van de economische politiek lijkt dat niettemin geboden.

Bemanning departementen

Opvallend bij het overnemen van de wacht was tenslotte de situatie ter zake van de bemanning en faciliteiten van de Haagse departementen en aanverwante instellingen. Die situatie is m.i. niet gunstig. Dit geldt zelfs als men vergelijkt met de economische faculteiten, die op hun beurt bij mijn weten in het universitaire bestel karig zijn bedeed. Aan een vergelijking met de top van de grote ondernemingen wil ik

1973 in cijfers

	1971	1972	1973 a)
Bevolking op 31 december (x mln.)	13,3	13,4	13,5
Nationaal inkomen (netto, marktprijzen, constante prijzen, 1970 = 100)	103	108	112 b)
Bijdragen in % van het netto nationaal inkomen tegen factorkosten van landbouw, bosbouw en visserij	5,7	5,8	5,8
nijverheid	41,0	39,9	39,5
diensten	40,8	41,5	41,9
overheid	15,1	15,3	15,4
buitenland	0,2	0,3	0,2
Gezinsbesparingen	11,0	12,5	12,7
Bruto-investeringen in vaste activa	25,5	23,8	25,1
Reële consumptie per hoofd (1970 = 100)	102	104	106
Reëel beschikbaar inkomen (1970 = 100)	102	106	109
Prijsindex gezinsconsumptie (1970 = 100)	111	120	130

a) Raming.

b) De economische gegevens zijn samengesteld in overleg met het CPB.

Bron: CBS, *Het jaar 1973 in cijfers*.

me niet wagen. De eisen die aan de departementen in de sociaal-economische driehoek worden gesteld, variëren natuurlijk met de opvattingen omtrent de taak van de overheid onder meer op economisch gebied. Voor wie meent dat de overheid ermee zal kunnen volstaan af en toe een oogje te werpen op een soepel lopende machine in de particuliere sector, zal het bestaande beeld wellicht niet verontrustend zijn. Wie wat anders is gestemd en hogere eisen aan het overheidsbeleid stelt, zal — dunkt mij — grote zorg hebben over de bemanning van Den Haag. De relatieve positie van de centrale overheid kan op verschillende manieren worden versterkt; de ene weg is meer omslachtig dan de andere. Naar mijn indruk begint de tijd thans te dringen. De oliecrisis zal — althans in deze vorm — na verloop van enige tijd voorbij gaan; op andere punten ben ik minder optimistisch.

F. Rutten

*U reageert op annonces
in ESB?*

*Wilt u dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

Enkele economische aspecten van het actief veredelingsverkeer

PROF. DRS. A. SMET*

1. Het begrip „actieve veredeling”

De Raad van de Europese Gemeenschappen definieert het actief veredelingsverkeer (AV) als „een douaneregeling krachtens welke ingevoerde goederen uit landen van buiten de gemeenschap kunnen worden veredeld, d.i. bewerkt, verwerkt of hersteld, zonder betaling van douanerechten, heffingen van gelijke werking of landbouwheffingen wanneer na de veredeling de eindprodukten worden uitgevoerd uit het douanegebied van de Gemeenschap 1)”.

Drie elementen komen in deze bepaling op de voorgrond:

- a. invoer van goederen voor veredeling;
- b. met tijdelijke vrijstelling van douanerechten;
- c. uitvoer na het beëindigen van de operatie.

Deze definitie is klaarblijkelijk om praktische redenen zeer ruim gehouden. Immers, een harmonisatie van de douanewetgevingen kwam in de Euromarkt nog niet tot stand en de diverse lidstaten passen nog bijzonder ingewikkelde en onderling van elkaar afwijkende „nationale” bepalingen toe 2).

Onder het AV, zoals het in België wordt toegepast, verstaat men: „elk administratief stelsel krachtens hetwelk ondernemingen goederen kunnen ontvangen met tijdelijke vrijstelling van bepaalde indirecte belastingen” 3). De overige kenmerken zoals die werden gestipuleerd in de definitie van de Internationale Douaneraad blijven daarbij eveneens behouden. Aldus werd het regime ook toegepast op de overdrachtstaks die normaal verschuldigd was bij invoer van goederen in België. Hierdoor had, vanwege de gecumuleerde vrijstelling van douanerechten en overdrachtstaks het stelsel van het AV een belangrijke economische betekenis gekregen. Met het van kracht worden van de Belasting over de Toegevoegde Waarde (BTW) op 1 januari 1971 ter vervanging van de overdrachtstaks had het stelsel van het AV, gezien het automatisme van de nieuwe belasting en de voorziene vrijstellingen bij uitvoer van goederen, nog weinig zin voor deze nieuwe omzetbelasting. Het BTW-wetboek voorziet echter in de mogelijkheid om onder bepaalde voorwaarden goederen in te voeren met vrijstelling van belasting om ze te veredelen 4).

Het AV is in België niet nieuw. Het ontstond in de vorige eeuw en had als essentiële kenmerken:

- vrijstelling van invoerrechten tot bij wederuitvoer van de veredelde produkten;
- voorwaarden: – borgstelling ten bedrage van de in het spel zijnde rechten;
- de goederen moesten in het land een specifieke bewerking of verwerking ondergaan 5).

De toepassing van het regime bleef echter beperkt tot enkele nijverheidssectoren, zoals onder meer de textielnijverheid,

en tot bepaalde in de reglementering voorziene handelingen.

Sinds zijn ontstaan heeft het AV in België een gunstige evolutie gekend. Enerzijds werden geleidelijk meer en meer sectoren betrokken bij het regime en anderzijds breidde de overheid de reglementering uit tot alle mogelijke handelingen die ertoe strekken de geïmporteerde goederen op industriële wijze een meerwaarde te geven. Bovendien ondergingen de toepassingsmodaliteiten een enorme evolutie. Van een regime dat bij de aanvang tamelijk stroef was door de opgelegde controlemaatregelen groeide het AV uit tot een soepel en aantrekkelijk instrument van de economische politiek. Aldus werd het AV bij de aanvang van de jaren zestig, toen vele buitenlandse bedrijven — vooral Amerikaanse — zich in de Euromarkt kwamen vestigen, een belangrijk element in de portefeuille met voordelen die de Belgische regering aan deze ondernemingen bood. Maar ook reeds in de periode tussen de twee wereldoorlogen had het AV bijgedragen tot de vestiging en aantrekking van buitenlandse bedrijven in België. De automontagenijverheid in België dankt onder meer haar ontwikkeling en haar bloei aan het AV en aan de gevoerde tariefpolitiek van de Belgische regering 6). Het regime van het AV in België wordt toegepast door het verlenen van machtigingen waardoor de importeur de goederen kan invoeren met tijdelijke vrijstelling van invoerrechten.

2. De toepassingsmodaliteiten

De verschillende manieren waarop een regime van actieve veredeling kan worden toegepast, zijn van belang voor hun economische betekenis. In de praktijk werden er diverse stelsels uitgewerkt die onderling van elkaar verschillen naar

* De auteur is hoogleraar aan de Economische Hogeschool in Hasselt, België.

1) Europese Gemeenschappen, Richtlijn van de Raad van 4 maart 1969, *Publikatieblad nr. L. 58* van 8 maart 1969, blz. 2.

2) Europese Gemeenschappen, *Vierde Algemeen Verslag over de werkzaamheden van de Gemeenschappen 1970*, Brussel, 1971, blz. 10.

3) Administratie der douane en accijnzen, Instructie PAV — 1971, blz. 1.

4) K.B. nr. 18 van 20 juli 1970, art. 9 tot 13 ter uitvoering van art. 43 van het BTW-wetboek. Voor commentaar zie: R. de Wolf, KB nr. 18 met betrekking tot de vrijstelling ten aanzien van de uitvoer van goederen en diensten, *Algemeen Fiskaal Tijdschrift*, nr. 11, oktober 1970, blz. 318 t/m 322.

5) Art. 40 van de wet van 4 maart 1846, gewijzigd door de wet van 12 juli 1895, luidde als volgt: „Le gouvernement est autorisé à permettre, sous caution pour les droits l'enlèvement temporaire, en franchise totale ou partielle, des marchandises destinées à recevoir une main d'oeuvre dans le royaume”.

6) A. Smet, *De Automontagenijverheid in België*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1964.

de wijze waarop de vrijstelling van rechten op de veredelde goederen wordt verleend. Aldus onderscheidt men:

1. het stelsel van tijdelijke vrijstelling;
2. de drawback;
3. de EXIM of uitvoer die de invoer vooraf gaat.

Eenzijds, op micro-economisch vlak, kunnen de voorwaarden en modaliteiten van vrijstelling de organisatie en de liquiditeit van de onderneming beïnvloeden. Anderzijds, vanuit een macro-economisch standpunt, zal elk van de stelsels verschillende budgettaire repercussies hebben. Het uiteindelijke resultaat is voor beide benaderingswijzen gelijk: de uitgevoerde goederen werden vervaardigd zonder dat invoerrechten de kostprijs van het veredelingsproces hebben bezwaard. Alleen het financieringsaspect is hier van belang 7).

1. Het stelsel van tijdelijke vrijstelling

Volgens de Internationale Douaneraad is een regime van tijdelijke vrijstelling een „Customs procedure under which certain goods can be brought into a Customs territory conditionally relieved from payment of import duties and taxes” 8). Die voorwaarden behelzen onder meer:

- aangifte van de bewerking, verwerking of herstelling die de goederen zullen ondergaan (must be imported for a specific purpose);
- wederuitvoer na de veredeling (must be intended for re-exportation);
- borgstelling (the procedure is usually subject to the provision of security).

Bovendien voorziet de bepaling dat er steeds specifieke controlemaatregelen kunnen worden voorgeschreven door de betrokken douane-administraties. De toepassing van de bepaling vereist dat, vóór de eerste invoer van de goederen die zullen worden veredeld, de douane-administratie een onderzoek instelt naar de behandelingen die de goederen in het land zullen ondergaan en naar de aard van de controlemaatregelen die ter zake kunnen worden getroffen. Een machtiging wordt derhalve steeds vereist om goederen te kunnen invoeren onder het regime van tijdelijke vrijstelling van rechten. Deze machtiging bepaalt de voorwaarden die moeten worden nageleefd door de importeurs.

2. De drawback

De Internationale Douaneraad bepaalt het regime van de drawback als een „Customs procedure which, when goods are exported, provides for a refund (total or partial) to be made in respect of the import duties and taxes charged on the goods, or on materials contained in them or used-up in their production” 9). Dit betekent dat bij de invoer van de goederen er geen onderscheid wordt gemaakt tussen goederen die worden veredeld en andere die voor consumptie bestemd zijn. De rechten worden onverminderd geheven. Slechts bij de uitvoer van de eindprodukten worden de betaalde belastingen geheel of gedeeltelijk teruggegeven.

Volgens Adam Smith zou de drawback oorspronkelijk ontworpen zijn ter bevordering van de sector van het vervoer 10). De zeevrachten die door de vreemdelingen worden betaald zouden immers goud en zilver op brengen voor het land waar de veredeling wordt uitgevoerd. Smith reageert natuurlijk tegen deze mercantilistische opvatting en komt tot de conclusie dat de sector van het vervoer niet van een preferentieel stelsel zou mogen genieten. Bij gedeeltelijke teruggave van de bij invoer betaalde rechten zouden de budgettaire repercussies van de drawback het land meer inkomsten bezorgen dan in het geval waarin het stelsel niet werd toegepast. De na veredeling wederuitgevoerde goederen, waarvan een gedeelte van de betaalde rechten wordt behouden, zouden immers niet zijn geïmpor-

teerd indien het regime van de drawback niet had bestaan. Maar zelfs, zo meent Smith, in het geval dat de betaalde invoerrechten totaal worden teruggegeven bij de wederuitvoer van de goederen, is het regime van de drawback nog gerechtvaardigd omdat het de natuurlijke arbeidsverdeling, die door de heffing van invoerrechten wordt verstoord, bevordert.

Thans wordt algemeen aangenomen dat de drawback de exporthandel bevordert. In de meeste landen waar de drawback wordt toegepast, meent men nochtans dat het regime niet mag worden verleend voor goederen die op de eigen binnenlandse markt worden geproduceerd. Om deze reden worden beperkingen ingesteld 11).

De drawback mag niet worden verward met de exportsubsidie noch met de teruggave bij uitvoer van de binnenlandse belastingen die de kostprijs van de geëxporteerde goederen hebben bezwaard. Het stelsel heeft slechts betrekking op de invoerrechten en/of de belastingen die bij invoer van de goederen zijn gekwet.

Om de voordelen te kunnen genieten van het regime moet worden voldaan aan bepaalde voorwaarden. Deze kunnen van land tot land verschillen. In het algemeen kan worden aangestipt dat de administratieve onderrichtingen ter zake maatregelen voorschrijven i. v. m. de opslag, de verwerking en met de voorraadadministratie van de ingevoerde goederen.

De drawback wordt in vele landen toegepast. Sommige landen combineren de drawback met een regime van tijdelijke vrijstelling. De toepassingsmodaliteiten in de diverse staten waar het stelsel in werking is en de goederen die ertoe kunnen worden toegelaten lopen meestal sterk uiteen. In België is de drawback niet voorzien in de wet. De Raad van de Europese Gemeenschappen heeft de mogelijkheid voorzien, om in het kader van het AV, de drawback in te stellen 12).

3. De EXIM of uitvoer die de invoer voorafgaat

In de gevallen van beide voorgaande stelsels, het regime van tijdelijke vrijstelling en de drawback, worden de ingevoerde goederen bewerkt of verwerkt en daarna uitgevoerd. Principieel gaat het bij invoer en bij uitvoer om dezelfde goederen. In de praktijk is dit niet altijd gemakkelijk vast te stellen. De douane aanvaardt dat aan het principe is voldaan indien er identieke goederen worden uitgevoerd. Waar er maatregelen kunnen worden getroffen om een eventuele herkenning van de goederen mogelijk te maken, bijv. aan de hand van gietnummers en andere onuitwisbare kentekens, zal bij de uitvoer hiervan gebruik worden gemaakt. Meestal is dit onmogelijk omdat de kenmerken van de ingevoerde goederen verloren gaan in het produktieproces.

Bij de EXIM ligt de zaak anders. De goederen worden eerst uitgevoerd en daarna worden de grondstoffen en/of halffabrikaten ingevoerd die voor de vrijstelling in aanmerking komen. Men spreekt van een compensatievrijstelling 13). De hoofdvoorwaarde van dit regime is dat de goederen bij invoer gelijkwaardig zouden zijn in soort, kwaliteit en technische hoedanigheid als deze die verwerkt waren in de produkten die aan deze invoer vooraf waren uitgevoerd.

7) Infra nr. 3.

8) *Temporary Admission, Internationale Douaneraad*, Brussel, 1966, blz. 10.

9) *Drawback, Internationale Douaneraad*, Brussel, 1968, blz. 7.

10) A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Everyman's Library, Londen 1966, Vol. II, blz. 1-6.

11) *Drawback, Internationale Douaneraad*, Brussel, 1968, blz. 9.

12) Europese Gemeenschappen, Richtlijn van de Raad van 4 maart 1969, *Publikatieblad nr. L. 58*, 8 maart 1969, blz. 3.

13) Administratie der douane en accijnzen, op. cit. blz. 4.

Inkomensverdelingspolitiek

Onlangs is van de hand van het anti-revolutionaire kamerlid Dr. A. J. Vermaat een opstel over inkomensverdelingspolitiek verschenen 1). Het is in het algemeen toe te juichen dat van de zijde van de politici meer duidelijkheid wordt geschapen omtrent hun ideeën over het naar het schijnt steeds heter wordende hangijzer van de inkomensverdeling. Het verschijnen van het opstel van Vermaat verdient in het bijzonder waardering, gezien tegen de achtergrond van het vaak gehoorde verwijt van onduidelijkheid aan het adres van de confessionele politici.

Het opstel biedt geen wezenlijk nieuwe gezichtspunten, wel geeft het enig inzicht in de politieke opvattingen van de auteur. In dit verband is met name het vierde hoofdstuk (Doelstelling en grenzen van het beleid) interessant. In dit hoofdstuk adstrueert de schrijver zijn in de inleiding geformuleerde uitgangspunt dat hij kiest voor „het gelijkberechtigend zijn tot een volledige ontplooiing van ieders mogelijkheden” (blz. 4). Hij stelt echter in alle eerbijheid dat dit niet leidt tot een afgerond systeem, maar tot „een aantal criteria, die gebruikt moeten

worden bij de vormgeving en de beoordeling van het inkomensverdelingsbeleid” (blz. 35). Het is niet verrassend dat hij in het algemeen kiest voor het marktmechanisme als regulator van het economische proces, evenmin dat hij correcties op de werking van dat mechanisme noodzakelijk acht. Ten aanzien van de inkomensverdeling houdt dat in dat de overheid daar moet optreden waar sprake is van „een tekort schieten van de publieke gerechtigheid”.

Zeer voorzichtig laat Vermaat zich uit over maatregelen met betrekking tot de primaire inkomensverdeling. Geleidelijkheid en overleg zijn hier sleutelwoorden, de voorstellen blijven in het vage. Het is meer een afbakening van de terreinen waar maatregelen zouden kunnen worden genomen en Vermaat komt tot de conclusie dat daarvoor het onderwijs, het arbeidsmarktbeleid en het spaarloon het meest in aanmerking komen. Een van de weinige concrete voorstellen is dat van de openbaarheid van inkomens, waarbij overigens aandacht moet worden geschonken aan de vergelijkbaarheid. Toch vraag ik me af of openbaarheid van inkomens niet een averechts

3. Het financieringsaspect

A. Vanuit een bedrijfseconomisch standpunt

Het AV is een fiscaal regime waarbij de vrijstelling van rechten (douanerechten en/of andere belastingen geheven bij invoer) slechts definitief wordt nadat de verwerkte goederen of eindprodukten zijn uitgevoerd. Bedrijfseconomisch heeft het AV daarom slechts belang voor de ondernemingen waarvan de productie gericht is op de export. De afwikkeling van de transacties in de buitenlandse handel vergt gewoonlijk meer tijd dan bij verkoop in het binnenland vanwege de duur van het transport van de goederen. Meer formaliteiten zijn vereist zowel bij het goederenverkeer als bij de betaling. Bovendien zijn de exportverrichtingen blootgesteld aan grotere risico's. De financiering van het fabricageproces is daarbij een bijzonder belangrijk element.

Vanes en Wauters bepalen het begrip „financiering van de buitenlandse handel” als „de terbeschikkingstelling en transfer van vermogen, nodig om het overbrengen van goederen van land tot land, evenals eventueel hun voortbrenging, opslag, zelfs soms verwerking en/of verkoop in het afnemersland mogelijk te maken” 14). De terbeschikkingstelling van vermogen vatten zij op in de brede betekenis, d.w.z. dat zij zowel de actieve als de passieve financiering in aanmerking nemen. Traditioneel wordt de financiering van de buitenlandse handel ingedeeld in de import- en exportfinanciering. Beide auteurs onderscheiden daarbij de volgende drie fasen:

- de voor-financiering m.b.t. de productie van de exportgoederen;
- de financiering van de transportperiode;
- de na-financiering.

Het niet-betalen van de bij invoer verschuldigde rechten of de teruggave ervan bij wederuitvoer van de goederen is niets anders dan de terbeschikkingstelling van een vermogen aan de onderneming. Het belang ervan staat in verhouding tot de hoogte van de tarieven, waarnaar de rechten worden

geheven bij invoer. Aldus is het verlenen van vrijstelling van rechten in het AV een vorm van exportfinanciering waarvan de financieringslast wordt gedragen door de regering van het land waar de goederen worden verwerkt voordat zij worden uitgevoerd. Bedrijfseconomisch is elke vorm van exportfinanciering van belang voor de financiële structuur van de onderneming en meer bepaald voor het bedrijfskapitaal en voor de thesaurie 15). De kostprijs van de financiering zal tevens de kostprijs van het fabricageproces bezwaren.

Sommige auteurs, waaronder J. Mey en H. Snel, maken een onderscheid tussen de partiële en de totale financiering 16). De totale financiering gaat uit van het verloop van de totale behoefte aan vermogen in het bedrijf enerzijds, terwijl anderzijds de partiële financiering zich richt op bepaalde en afzonderlijke groepen van activaposten op de balans of op diverse goederen af te scheiden operaties. De totale financiering wordt gewoonlijk gebruikt voor permanente of langdurige vermogensbehoeften van de onderneming. De partiële financiering daarentegen wordt meer aangewend voor kortstondige vermogensbehoeften. De keuze tussen beide vormen van financiering zal in hoofdzaak afhangen van de kosten die er aan zijn verbonden. Meestal zal een combinatie van partiële en totale financiering de meeste voordelen bieden. Deze combinatie noemen Mey en Snel de „optimale financiële structuur”.

Het begrip van de financiering van exportverrichtingen in de buitenlandse handel dekt in hoofdzaak de betalingsuitstellen die de fabrikant toestaat aan vreemde kopers. F. R. Vanes en L. Wauters wijzen op de noodzaak om, naast dit commercieel krediet, de vermogensbehoeften tijdens het productieproces van de voor export bestemde goederen door

14) F. R. Vanes en L. Wauters, *Export- en Importfinanciering*, Leuven, 1960, blz. 5.

15) *Ibid.*, blz. 47-70.

16) J. L. Mey en P. M. H. Snel, *Theoretische Bedrijfseconomie*, deel II, NV Uitg. Mij. v/h G. Delwel, blz. 24-32.

effect zal hebben in die zin, dat een hoog inkomen een statussymbool wordt, zoals in de Verenigde Staten soms het geval lijkt te zijn.

Ten aanzien van de secundaire inkomensverdeling komt Vermaat met meer concrete suggesties. Het is echter niet duidelijk wat hij bedoelt met een verscherpt toezicht op de aftrekbaarheid van rente op consumptieve schulden, terwijl evenmin duidelijk is wat onder consumptieve schulden wordt verstaan. De opmerking dat men zich kan afvragen „of elke lening, gesloten voor het kopen van een eigen huis, ten volle in aanmerking moet komen voor rente-aftrek” (blz. 54) doet na de heftige discussies hieromtrent bepaald pikant aan. Ook de opmerking over de huurwaarde is belangwekkend in het licht van de gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden na het indienen van de rijksbegroting 1974. Bij de aftrekbaarheid van pensioenpremies plaatst Vermaat vraagtekens en hij wijst daarbij in het bijzonder op de werkgeversbijdrage. In dit verband is het recente artikel 2) van het oud-kamerlid voor D'66, G. Nootboom, van groot belang.

Tenslotte wil ik er nog op wijzen dat Vermaat zich afvraagt of „de aftrekposten niet binnen de eerste schijf zouden moeten worden afgetrokken, d.w.z. tegen het laagste 25%-tarief in plaats van tegen het ta-

rief van de hoogste schijf waarbinnen iemands belastbaar bedrag valt” (blz. 54). Ik meen te weten dat iets dergelijks een aantal jaren geleden ook al door Prof. Dr. N. H. Douben is voorgesteld, zodat het idee niet helemaal nieuw is. Maar ik vind het een voorstel dat het overdenken alleszins waard is en een ernstige bestudering verdient.

Zoals gezegd opent het opstel geen wezenlijk nieuwe gezichtspunten. Toch vind ik het van belang en wel omdat de auteur een politicus is die een poging doet zijn waarde-oordelen te expliciteren en tot concrete voorstellen te komen. Weliswaar worden die voorstellen voornamelijk vragenderwijs geformuleerd (een politicus houdt nu eenmaal een slag om de arm), maar zij verdienen daarom niet minder aandacht.

M. P. van der Hoek

1) A. J. Vermaat, *Inkomensverdelingspolitiek*. In gestencilde vorm verkrijgbaar bij de Dr. Abraham Kuypertstichting te Den Haag, een verkorte versie is gepubliceerd in *AR-Staatkunde*, 1973, nr's 9 en 10.

2) G. Nootboom, *Inkomensbeleid en ouderdomsvoorziening, Openbare Uitgaven*, 1973, no 3.

externe financieringshulp te dekken 17). Dit fabricagekrediet, dat zeer hoog kan oplopen en de korte termijn kan overtreffen waardoor de banken er wel eens voor terugschrikken, is over het algemeen zeer duur doordat het op de traditionele wijze wordt verstrekt als voorschot in rekening-courant. Beide auteurs wijzen erop dat in verschillende landen de overheid de productiefinanciering in hun programma voor exportbevordering opnamen door aan fabrikanten die hun producten uitvoeren krediet te verlenen op gunstige voorwaarden. Ook in België werden dergelijke maatregelen door de overheid genomen. Vanes en Wauters rekenen het systeem van het actief veredelingsverkeer hier echter niet bij.

Het fabricagekrediet behoort tot de pre-financiering van de transactie met het buitenland. Indien gebonden aan een specifieke opdracht of bestelling is de financiering van de productie van de voor de uitvoer bestemde goederen te beschouwen als een „partiële financiering”. Het actief veredelingsverkeer voldoet volkomen aan deze normen.

Per definitie richt het AV zich op de productie van goederen die bestemd zijn om te worden uitgevoerd. Het feit dat sommige van de gefabriceerde eindproducten worden geconsumeerd in het land waar zij werden vervaardigd met aangifte ten verbruik, d.i. met betaling van de invoerrechten op de geïmporteerde grondstoffen, verandert niets aan de essentie van het stelsel. De douanecontrole die gewoonlijk ter zake wordt uitgeoefend kan, naar gelang de toegepaste regeling, verschillende vormen aannemen. De uitgereikte douanedocumenten liggen daarbij steeds aan de basis van de controle. De douanedocumenten worden bij de invoer van de te verwerken grondstoffen, halffabrikaten of onderdelen uitgereikt per zending, d.w.z. per partij goederen zoals zij bij de grensoverschrijding aan de douane worden aangeboden dan wel per geheel van goederen in het kader van eenzelfde bestelling. Bij uitvoer van de veredelde goederen moeten de bij invoer uitgemaakte documenten worden aangezuiverd voor de hoeveelheid producten die in de exportgoederen zijn verwerkt. De ontlasting van de invoerdocumenten geschiedt

aldus op individuele basis 18), m.a.w. per partij of per zending. Hieruit blijkt dat de vrijstelling van rechten inzake het AV als partiële financiering van de fabricage moet worden ingedeeld.

Het financieringsaspect inzake het AV varieert volgens de verschillende toepassingsmodaliteiten van het regime, nl. de tijdelijke vrijstelling van rechten, de drawback en de EXIM. Indien men de hoogte van de tarieven waarvoor vrijstelling wordt verleend buiten beschouwing laat, zijn vooral twee criteria van belang voor de ondernemingen die produceren onder het regime van het AV:

1. het tijdstip waarop de vrijstelling wordt verleend;
2. de kosten verbonden aan de uitvoering van de voorwaarden die door de douane-administraties worden gesteld.

Verdere studie van de drie stelsels van toepassingsmodaliteiten is hiervoor noodzakelijk.

a. De invoer met tijdelijke vrijstelling van rechten

Het regime waarbij de douane de invoer toelaat met tijdelijke vrijstelling van rechten is onder meer gekoppeld aan de voorwaarde van borgstelling ten bedrage van de gehele of gedeeltelijke belastingen die normaal bij een definitieve aangifte ten verbruik zouden zijn verschuldigd. De wet voorziet ter zake verschillende wijzen waarop het stellen van de borg wordt aanvaard. In de praktijk wordt de vereiste borg meestal verstrekt in de vorm van een bankgarantie 19). De kosten die

17) F. R. Vanes en L. Wauters, op. cit., blz. 174-178.

18) In België bestaan er ook globalisatiesystemen. Bij dergelijke systemen worden de invoeren (documenten) voor een bepaalde periode, gewoonlijk drie maanden, samen in beschouwing genomen.

19) De douane aanvaardt ook nog de volgende soorten van borgtochten: de borgtocht in specie, in openbare fondsen, in onroerende goederen of in koopwaren. De personele borg, waartoe de bankgarantie behoort, is echter de meest gebruikte vorm van borgstelling.

hieraan zijn verbonden blijven ver beneden de normale rente die voor leningen wordt bedongen op de geld- of kapitaalmarkt. Het basistarief dat de banken rekenen voor een personele borgstelling inzake het AV belooft 0,25% per kwartaal of 1% per jaar. Het is evenwel mogelijk dat dit basistarief wordt vermindert op grond van onderhandelingen. De solvabiliteit van de onderneming die ter zake met de bank onderhandelt evenals de aard van de operaties waarvoor de borgstelling wordt gevraagd kunnen hierbij van belang zijn. In de automobielenverheid, waar de meeste ondernemingen zeer kapitaalintensief zijn en een belangrijk deel van de produktie wordt uitgevoerd, zijn ons gevallen bekend waarin de banken zich garant stellen inzake het AV tegen 0,375% per jaar van het bedrag van de rechten, die op het spel staan. Deze rechten worden per invoerdocument bepaald. Gewoonlijk zal de hoogte van de borgstelling zodanig worden bepaald dat hij een hele reeks van invoeren of documenten dekt.

Door een personele borgstelling, waaronder onder meer de bankgarantie ressorteert, bindt de borgsteller zich met zijn gehele bezit zonder bijkomende of enige terbeschikkingstelling van fondsen of pand ten behoeve van de schuldeiser. Dit kenmerk is trouwens essentieel voor het onderscheid tussen de personele en de zakelijke zekerheid 20). De afwezigheid van een transactie in geld bij het afsluiten van een borgstelling inzake het AV verklaart in hoofdzaak zijn goedkope prijs. In feite kan de transactie die voor de betrokken ondernemingen resulteert in een financiering van de rechten, worden geassimileerd met een dienstverlening door de banken. Volledigheidshalve herhalen we dat voor de bepaling van de prijs van de bankgaranties ook nog de volgende elementen een rol spelen:

- de financieringen hebben het karakter van partiële financieringen met een risicospreiding over meerdere douanedocumenten of zendingen;
- de meeste ondernemingen die betrokken zijn in het AV zijn kapitaalkrachtig of solvabel.

De kostprijs van het regime van de invoer met tijdelijke vrijstelling ligt voor de ondernemingen vrij gunstig. Bovendien is de financiering m.b.t. het tijdstip waarop zij wordt verleend compleet, d.w.z. dat de importeur van de financiering van de rechten geniet vanaf het ogenblik dat de goederen werden ingevoerd. Eerst op een voorwaardelijke basis terwijl de geïmporteerde goederen in het land vertoeven, daarna definitief nadat de veredelde produkten werden uitgevoerd. Het bewijs van uitvoer wordt geleverd door overlegging van de gepaste uitvoerdocumenten die de oorspronkelijk uitgemaakte invoerdocumenten aanzuiveren.

b. De drawback

De toepassing van het stelsel van de drawback vergt dat de rechten moeten worden gekweten bij de invoer van de goederen. Zij worden slechts terugbetaald na uitvoer van de veredelde produkten. Door deze werkwijze moeten de ondernemingen zelf instaan voor de financiering van de verschuldigde invoerrechten en/of andere belastingen bij invoer. Kosten om een bankgarantie te mobiliseren zijn er dan echter niet. Slechts wanneer de financiering bij derden moet worden gezocht, kan dat alleen geschieden tegen de van kracht zijnde rentevoeten op de geld- of kapitaalmarkt. De overname van de financiering door de staat gebeurt op het ogenblik van de uitvoer van de veredelde produkten.

c. De uitvoer die de invoer voorafgaat (EXIM)

Dit regime waarbij eerst de eindprodukten worden uitgevoerd en daarna de grondstoffen, halfabrikaten en/of onderdelen met vrijstelling van rechten worden ingevoerd als compensatie gelijkt sterk op de drawback. In feite wordt de

terugbetaling van de rechten na de definitieve uitvoer van de eindprodukten onder het regime van de drawback vervangen door een definitieve vrijstelling van de grondstoffen, halfabrikaten en/of onderdelen bij de invoer. Hierdoor kan het tijdstip waarop de staat de last van de financiering overneemt verschillen. De invoer zal gewoonlijk niet onmiddellijk volgen op de uitvoer van de eindprodukten. Voor de onderneming is dit echter van weinig belang.

B. Vanuit een budgettair standpunt

De financiering of het niet-innen van de rechten door de staat heeft onvermijdelijk zijn weerslag op budgettair vlak. Zoals reeds is gebleken is het tijdstip waarop de financiering wordt verleend daarbij van belang evenals de aard van het regime dat wordt gebruikt om het AV toe te passen. In de Belgisch - Luxemburgse Economische Unie (BLEU) wordt bijna uitsluitend het regime van de tijdelijke vrijstelling van rechten toegepast.

Gedurende de periode van januari tot en met november 1969 werden er in de BLEU voor 75 mrd. Bfr. goederen ingevoerd met tijdelijke vrijstelling van rechten 21). Hoeveel van deze goederen bestemd waren voor het AV is niet bekend. De statistiek ter zake omvat onder meer ook de goederen die slechts korte tijd in de BLEU verblijven en weer worden uitgevoerd zonder een bewerking of verwerking te hebben ondergaan. Eveneens zijn daaronder begrepen, het materieel dat tijdelijk is ingevoerd en dat bestemd is voor zeeschepen en voor vliegtuigen evenals alle andere goederen die ingevoerd worden met voorwaardelijke vrijstelling van rechten (zoals huwelijksuitzettingen, erfenisgoederen en huisboedels) met dezelfde soort van documenten als voor het AV 22). Aldus ontbreekt ons het nodige statistisch materiaal om op directe wijze de waarde te berekenen van de goederen die werden ingevoerd om te worden veredeld. Thans werden voor het AV documenten ontworpen van een speciale kleur waardoor het opstellen van een afzonderlijke statistiek in de nabije toekomst mogelijk zal worden 23).

Een andere moeilijkheid bij de bepaling van het bedrag aan rechten dat door de staat werd gefinancierd is het probleem van de hoogte van het tarief dat voor de berekening wordt gebruikt. G. von Haberler stelt vast dat „the concept ‘the height of a tariff’ proves on examination to be no means clear and unambiguous” 24). J. Viner gaat zelfs nog verder met zijn beweringen en hij verklaart dat „there is no way in which the height of a tariff as an index of its restrictive effect can be even approximatively measured, or, for the matter, even defined with any degree of significant precision” 25). Beide auteurs maken niet het onderscheid tussen de begrippen „nominale tariefhoogte” en „effectieve protectie”. Verschillende auteurs, waaronder onder meer ook B. Balassa 26), groeperen de ingevoerde goederen in categorieën en berekenden op diverse manieren verscheidene nominale tariefgemiddelden. Een overzicht van de gebruikte methodes wordt ook gegeven door A. Verheerstraeten 27).

20) Administratie der douane en accijnzen, *Instructie Borgtochten*, 1966, blz. 2.

21) Maandlijks bulletin over de buitenlandse handel in de BLEU, november 1970, blz. 15.

22) Administratie der douane en accijnzen, *Instructie Vrijdommen*, 1960.

23) Administratie der douane en accijnzen, *Instructie PAV.*, blz. 172-174.

24) G. von Haberler, *The Theory of International Trade*, Londen, 1968, blz. 355.

25) J. Viner, *The Customs Union Issue*, New York, blz. 66.

26) B. Balassa, Tariff Protection in Industrial Countries: An Evaluation, *Journal of Political Economy*, december 1965, overgenomen in: *Readings in International Economics*, Londen, 1968, blz. 579-604.

27) A. Verheerstraeten, Nominale tariefhoogte, effectieve bescherming en douane-opbrengsten, *Tijdschrift voor Economie*, Leuven, 1969, blz. 196-204.

Hij onderscheidt de volgende nominale tariefgemiddelden 28):

- a. het rekenkundig gemiddeld douanetarief;
- b. het gemiddeld douanetarief gewogen volgens de totale invoer;
- c. het gemiddeld douanetarief gewogen volgens de belaste invoer;
- d. de gemiddelde douane-opbrengsten, dit is de douane-opbrengst gedeeld door de totale invoerwaarde;
- e. de gewogen gemiddelden volgens andere methoden.

De berekeningen die Verheirstraeten maakt om de nominale tariefgemiddelden te bepalen steunen op Nederlandse invoergegevens gegroepeerd in goederencategorieën volgens de Type Classificatie van de Internationale Handel (TCIH). Het komt ons voor dat de aldus berekende gemiddelden niet relevant kunnen zijn voor België omdat de structuur van de buitenlandse handel in beide landen totaal verschillend is.

Alhoewel het niet mogelijk is geweest om de berekeningen van A. Verheirstraeten te controleren menen wij dat, waar de auteur in zijn tabellen het begrip „buitentarief” vermeldt, het in werkelijkheid gaat om het „algemeen tarief”. Ter verduidelijking: het douanetarief dat in de Beneluxlanden van kracht was in 1963 bestond uit drie kolommen:

1. het binnentarief, van toepassing op de invoer uit de EEG-landen;
2. het algemeen tarief, toegepast op de invoer uit derde landen;
3. het buitentarief, in feite het communautair tarief dat slechts van kracht werd vanaf 1 juli 1968.

Het buitentarief werd in 1963 alleen gebruikt voor de heffing van bepaalde invoerrechten in het kader van het AV. Het ging hier in hoofdzaak om compensatieheffingen op goederen die, nadat zij in een lidstaat met vrijstelling van invoerrechten waren veredeld, verzonden werden naar een andere lidstaat als communautaire goederen.

Bovendien komt het ons voor dat de zogenaamde heffingen van gelijke werking als de invoerrechten, zoals onder meer de accijns, de bijzondere accijns, de verbruikstaks en de verhogingen van de overdrachtstaks, niet in de berekeningen werden opgenomen. De auteur maakt eveneens geen gewag of er al dan niet rekening werd gehouden met de van kracht zijnde schorsingen van invoerrechten en met de specifiek voor België geldende verminderingen van rechten onder de vorm van tariefcontingenten. Hier blijkt nogmaals dat de door A. Verheirstraeten berekende nominale tariefgemiddelden niet bruikbaar zijn.

Om de repercussies van het AV op budgettair vlak na te gaan moet er eveneens rekening worden gehouden met de andere belastingen waarvoor samen met de invoerrechten vrijstelling wordt verleend. Voor België gaat het hier in hoofdzaak over de overdrachtstaks die tot het einde van 1970 werd geheven.

Tenslotte moet er nog worden gewezen op het belang van de diverse toepassingsmodaliteiten inzake het AV voor de staat die de in het spel zijnde rechten financiert. Indien wij aannemen dat de ingevoerde goederen gemiddeld een jaar op het grondgebied verblijven voordat zij na veredeling worden uitgevoerd, dan zal de staat, in het geval van invoer onder het regime van tijdelijke vrijstelling, één jaar vroeger het krediet verlenen. Bovendien heeft de staat nooit de rechten tot zijn beschikking gehad. Dit is wel het geval in beide andere stelsels, de drawback en de EXIM, waar de rechten achteraf worden terugbetaald.

4. De effectieve protectie

In de kostenrekening m.b.t. de veredeling van de ingevoerde goederen hebben de in het spel zijnde rechten een relatief belang. Deze rechten dienen aldus te worden uitge-

drukt als een percentage van de toegevoegde waarde in het binnenland. Op dergelijke wijze berekende tarieven noemt men „effectieve douanetarieven”. De theorie van de effectieve protectie werd eerst in de jongste decennia ontwikkeld en de nominale douanetarieven hebben voor de intermediaire vraag thans nog een secundair belang. Het is duidelijk dat ook het financieringsaspect inzake het AV door de theorie van de effectieve protectie in nieuw licht wordt geplaatst.

C. L. Barber vestigde in 1955 de aandacht op het verschil tussen de nominale douanetarieven en de effectieve protectie die met deze tarieven kan worden bereikt voor de binnenlandse industrie 29). Met zijn vaststellingen ontwikkelde G. Basevi de volgende formule om het effectief douanetarief (f_j) te berekenen:

$$f_j = \frac{V_j^i - V_j}{V_j} \quad (30)$$

waarin V_j^i = de toegevoegde waarde in de industrie j in het geval van heffing van douanerechten is en V_j = de toegevoegde waarde in de industrie j zonder heffing van douanerechten voorstelt.

Door het uitwerken van zijn formule bewijst Basevi verder dat het effectieve douanetarief a. gelijk is aan het nominale douanetarief indien de tarieven op de output (t_1) en deze op de intermediaire goederen (t_2) gelijk zijn, dus als $t_1 = t_2$;
b. hoger is dan het nominale douanetarief indien $t_1 > t_2$;
c. lager is dan het nominale douanetarief indien $t_1 < t_2$.

Hieruit volgt dat landen met lage tarieven of nultarieven op de intermediaire goederen, zoals o.m. in de Beneluxlanden vóór de inwerkingtreding van de EEG, tot een hoge graad van effectieve protectie komen zelfs indien de tarieven op de produkten van de finale vraag gematigd zijn. De verschillende berekeningen i.v.m. het douanetarief van de Verenigde Staten hebben aangetoond dat de effectieve bescherming ook negatief kan zijn. Tot dergelijke bevindingen komt ook H. G. Johnson die evenwel nog besluit dat „a tariff on a good used in a productive process is equivalent to a tax on the output of that process” 31).

Aldus wijst hij op de dubbele rol van de douanetarieven in geval van divergenties tussen t_1 en t_2 : enerzijds bescherming van de binnenlandse productie voor goederen die bij invoer belast worden, en anderzijds, belasting van de binnenlandse productie van de finaalgoederen die de bij invoer belaste goederen als input gebruiken.

In het kader van de theorie van de effectieve protectie werden nog verschillende formules uitgewerkt om de effectieve douanerechten te berekenen. Deze hebben hier echter minder belang. Vermelden wij nog de formule van H. G. Grubel en H. G. Johnson die ook bruikbaar is indien, naast de invoerrechten, andere indirecte belastingen de toegevoegde

28) W. M. Corden maakt onderscheid tussen formele tarieven en nominale tarieven. Deze laatste definieert hij als „the ad valorem equivalent of this rate (= formal rate) expressed in relation to the c.i.f. price of imports”. Hier komt beter de maatstaf waarover de rechten berekend worden tot uiting. W. M. Corden, *The Theory of Protection*, Oxford, 1971, blz. 9.

29) C. L. Barber, Canadian Tariff Policy, *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, Volume 21, november 1955, blz. 513-530.

30) G. Basevi, The US tariff structure: estimates of effective rates of protection of US Industries and Industrial Labor, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. XIVIII, mei 1966, blz. 147-160.

31) H. G. Johnson, The theory of tariff structure with special reference to world trade and development, *Trade and Development*, Genève, 1965.

waarde op de binnenlandse markt zouden beïnvloeden 32). Wel dient er te worden opgemerkt dat bij de toepassing van de diverse formules uiteenlopende resultaten verkregen kunnen worden. Voorzichtigheid bij de interpretatie is noodzakelijk.

Alhoewel de situatie voor elke sector afzonderlijk onderzocht zou moeten worden, mogen wij toch als besluit aannemen dat meestal de effectieve protectie de nominale douanetarieven zal overtreffen. In het kader van de EG ligt hier nog een uitgebreid terrein van onderzoek om de zogenoemde tariefanomalieën of de gevallen waar de effectieve protectie negatief is op te sporen.

5. Besluit

Het AV is een douaneregime dat in België steeds een grote belangstelling heeft gekend omdat het als instrument van de economische politiek onder meer geschikt is gebleken om de werkloosheid te bestrijden. Bovendien bevordert het regime de export van de in België veredelde produkten. Dit is niet alleen van belang voor de loonveredelingsindustrie, maar ook voor de toeleveringsbedrijven. De evolutie in de automontagenijverheid in België toont dit zeer duidelijk aan.

Op administratief vlak werden grote inspanningen geleverd om het regime uit te bouwen tot een soepel geheel waarbij een efficiënte controle mogelijk bleef. De ontwikkeling ter zake van de globalisatiesystemen bij de definitieve aan-

gifte van de verwerkte grondstoffen en onderdelen met hun eventuele integratie in de organisatie en de structuur van de onderneming heeft bedrijfseconomisch een grote betekenis. De multinationale ondernemingen, die zich in België hebben gevestigd, zijn onder meer aangetrokken door de soepelheid en het financieringsaspect van het AV. Vanwege het gebrek echter aan statistische informatie is het belang van het AV en van de geïnduceerde activiteiten onvoldoende bekend. Inspanningen op dit gebied zijn noodzakelijk.

Tenslotte moeten wij ons de vraag stellen in hoeverre de harmonisatie van de wettelijke en administratieve bepalingen inzake het AV in de EG, binnen de gestelde normen van de Richtlijn van de Raad van 4 maart 1969 nr. 69/73, het regime in België zal beïnvloeden. In het licht van de douaneregimes van sommige meer protectionistisch ingestelde lidstaten vrezen wij dat het regime in België een ongunstige weerslag zal ondergaan van de harmonisatiemaatregelen. Dit zou de overheid voor nieuwe problemen kunnen stellen inzake het bevorderen van de export en de werkgelegenheid.

André Smet

32) H. G. Grubel and H. G. Johnson, Nominal tariffs, indirect taxes and effective rates of protection: The Common Market Countries 1959, *Economic Journal*, Vol. 77, december 1967, blz. 761-776.

ESB

Ingezonden

Overgang naar een nieuw energietijdperk

MR. A.D. VAS NUNES*

Het artikel van Mr. H. Versloot „Overgang naar een nieuw energietijdperk” in *ESB* van 21 november vraagt om enige correcties. Dit geldt met name voor zijn beide uitgangspunten:

1. „De oliemaatschappijen... zijn feitelijk gearabiseerd en zullen waarschijnlijk ook rechtens in toenemende mate in Arabische handen overgaan”.
2. „Stel dat wij 20% van onze totale olieimport uit niet OPEC-landen kunnen blijven betrekken”.

Beide aannamen zijn onjuist en moeten dus wel tot foute conclusies leiden.

Wanneer de heer Versloot zegt, dat de oliemaatschappijen in feite gearabiseerd zijn, dan verwacht hij met elkaar de produktiemäatschappijen, zoals Aramco of de Iraq Petroleum Company en de Amerikaanse of Europese moedermaatschappijen, die allermint gearabiseerd zijn en daarvoor ook nauwelijks op de nominatie staan. Zonder

de ernst te ontkennen van de versnelde overname van de produktiemäatschappijen door de ontvangende landen, speciaal voor de prijs van de olie, is het toch wel wat overdreven om hieruit te willen afleiden, dat maatschappijen als ESSO of SHELL, met hun over de gehele wereld verspreide olievelden (waarvan minder dan de helft in Arabische landen ligt), met hun tankvloten, pijpleidingnetten, raffinaderijen, distributiesystemen, researchlaboratoria enz., nu ook maar „gearabiseerd” zouden worden.

De tweede fout in de uitgangspunten van Mr. Versloot is zijn aanname, dat wij „20% van onze olie-import uit niet OPEC-landen kunnen blijven betrekken”, waarop hij zijn berekeningen baseert, die tot een „gat” in onze energievoorzieningen leiden van 60×10^{12} kilocalorieën. Hij verwacht hier kennelijk met elkaar de OPEC en de OAPEC, de Arabische olieproducerende landen, van

wie de boycot tegen Nederland uitgaat. Grote producenten als Iran en Nigerië zijn ook leden van OPEC, doch boycotten Nederland niet.

En, wat belangrijker is, zij doen ook niet mee aan de productiebeperkingen, die de Arabische landen — met uitzondering van Irak — aan de importerende landen hebben opgelegd en die stellig zullen voortduren, ook als de olieboycot tegen ons land eens weer een einde neemt. Het is geen toeval, dat landen als Iran, Irak en Nigeria niet meedoen aan de productiebeperkingen; zij hebben niet alleen de beschikking over enorme voorraden — dat hebben landen als Saudi-Arabië en Abu Dhabi ook — maar zij hebben grote bevolkingen, die zij tot ontwikkeling willen brengen. Zodoende kunnen zij de op-

* De auteur is directeur van SHELL-Nederland BV.

brengsten van hun olie volledig gebruiken en hebben geen motief om hun produktie te beperken. Dit geldt zeker voor niet-arabische landen als Iran en Nigeria, maar schijnt zelfs op te gaan voor een Arabisch land als Irak. Uiteraard zullen zij wel doorgaan hun prijzen zoveel mogelijk te verhogen, doch dat heeft niets te maken met de beschikbaarheid, waarover wij het hier hebben.

De heer Versloot baseert dus zijn betoog op een aanname van 20% van onze olie-importen te eigen behoefte van 1972, terwijl hij met meer recht 60-80% had kunnen aannemen waarna hij tot heel andere berekeningen zou zijn gekomen.

Logistieke functie

In zijn gretigheid om de oliemaatschappijen voor uitgeteld te verklaren, vergeet de heer Versloot verder een tweetal functies van deze multinationals, die voorlopig door geen staat of combinatie van staten kunnen worden overgenomen.

Ik doel hier in de eerste plaats op de logistieke functie van de internationals, die Versloot alleen terloops vermeldt met de mededeling, dat zij afhangt van de „resterende rol van de Arabische olie als energiedrager”. Het is niet duidelijk wat de schrijver met deze opmerking bedoelt, want de Arabische landen zullen hun olievoorraden op den duur toch willen valoriseren, zij het in een langzamer tempo dan tot nu toe. Het logistieke systeem van de oliemaatschappijen is verder evenzeer toepasselijk op olie uit Iran, Indonesië, Venezuela en andere landen, als op Arabische olie.

Een feit is, dat er geen ander systeem is, dan het logistieke apparaat van de grote, verticaal geïntegreerde maatschappijen, dat zich daarmee kan meten in flexibiliteit en in vermogen om operaties op korte termijn aan te passen aan de voortdurende fluctuaties van vraag en aanbod, *zowel in kwaliteit als in kwantiteit*.

Een type ruwe olie kan nu eenmaal slechts een bepaald pakket produkten leveren, ondanks het vermogen van een bepaald type grotere en complexe raffinaderijen om binnen zekere grenzen zwaardere produkten om te zetten in lichtere (niet omgekeerd!) en kwaliteit te verbeteren via secundaire bewerkingen, zoals platforming van benzines.

Wanneer een consumptiegebied plotseling variaties nodig heeft, bijv. meer huisbrandolie wegens een strenger dan normale winter, of wanneer een deel van een raffinaderij uitvalt door brand, zoals onlangs nog in Engeland is gebeurd, dan kan het verlangde produktiepatroon alleen worden gehandhaafd door het verwerken van een ander pakket ruwe olie. Sommige „crudes” produceren nu eenmaal veel lichte fracties,

andere meer zware. Sommige bevatten veel paraffines en hebben dus hoge stookpunten en zijn daarom minder geschikt voor koude klimaten, dan andere. Vele crudes bevatten hoge zwavelpercentages en zijn dus voor milieugevoelige landen minder geschikt om stookoliën te leveren. En slechts enkele typen olie zijn geschikt voor de fabricage van smeeroliën, waarvan de specificaties meestal zeer nauw luisteren, willen het wagenpark en het industriepark en de scheepsmotoren van een land niet letterlijk kraakend tot stilstand komen.

Behalve ongevallen in raffinaderijen komen er helaas ook andere bedrijfsstoornissen voor: tankers kunnen machineschade hebben en pijpleidingen kunnen beschadigd worden. En regeringen van produktielanden kunnen plotseling een heftige afkeer ontwikkelen van bepaalde afnemers. In al die gevallen raken produktie-, transport-, raffinage-, en afzetschema's in de war. Alleen de grote geïntegreerde maatschappijen zijn in staat al die surprises zodanig op te vangen, dat de afnemer toch op tijd zijn produkten krijgt — in de juiste kwaliteit, op het juiste moment en, tot dusverre, in de verlangde hoeveelheid en tegen prijzen die sinds 1950 nauwelijks waren verhoogd 1).

Overheid

Vele afnemers, waaronder blijkbaar de heer Versloot, zijn daaraan zodanig gewend geraakt, dat zij helemaal niet beseffen, dat het ook anders kan. Een van de zekerste manieren om hun dit begrip bij te brengen zou zijn het door hemzelf aanbevolen systeem van bilateralisme, waarbij Nederland slechts olie zal invoeren uit landen, „waarmee het een verdrag over hoeveelheid en prijs heeft afgesloten”.

We kunnen terzijde laten de vraag hoeveel waarde we nog kunnen hechten aan gemaakte prijsafspraken en ook of Nederland te allen tijde kan rekenen op nakoming van de toegezegde leveranties, wanneer wij weer eens het verkeerde „getuigenis” hebben afgelegd in de ogen van onze leverancier (een effectievere manier om onze nationale vrijheid van handelen verder te reduceren is moeilijk denkbaar!). Waar het hier om gaat, is dat dergelijke rigide kanaliseringen via het overheidsapparaat ons de flexibiliteit zouden ontnemen om op korte termijn het pakket aan te passen aan gewijzigde omstandigheden. En dat kan natuurlijk wel, mits men het er, ter wille van de principes, voor over heeft om net zo te gaan leven als in andere landen waar men het principe van de „geleide economie” (wat een eufemisme!) huldigt.

Dat betekent dat de klant dankbaar afneemt wat hem wordt voorgezet en als het hem wordt voorgezet en in de kwaliteit waarin het hem wordt voorge-

zet, zonder verder veel aandacht te kunnen besteden aan specificaties. Gelukkig is het niet nodig de arme afnemer in Nederland dit systeem aan den lijve te demonstreren, want we kunnen in Oost-europese landen gratis zien hoe het functioneert. En ouderen onder ons herinneren het zich ook nog uit de jaren '40-'45, zij het meest voor andere produkten, omdat de olie toen nog niet zo'n rol speelde.

Misschien zal de heer Versloot tegenwerpen, dat de oliemaatschappijen het nu op het kwantitatieve vlak ook niet langer klaarspelen, om de consument alles te geven wat hij verlangt. Akkoord, maar dat is iets waarvoor van diverse zijden — de Club van Rome, maar ook door de oliemaatschappijen en de banken als de Chase Manhattan en de First National City Bank — sinds enkele jaren is gewaarschuwd: Er is al lang op gewezen dat een exponentiële groei van de energiebehoefte op den duur ergens moet vastlopen en dat de bedragen die daarmee in de jaren tachtig gemoeid zullen zijn zo astronomisch worden (de banken spreken van \$ 1.200 mrd. tot 1983) dat het zelfs voor de grote oliemaatschappijen problematisch wordt of zij deze bijeen kunnen brengen; noch uit hun eigen geslonken rendement, noch uit leningen op de kapitaalmarkt zouden zij over dergelijke bedragen de beschikking kunnen krijgen.

Indien nu een individueel land, en zeker een klein land als Nederland, deze harde weg alleen wil gaan en de oliemaatschappijen van zich afstoot door allerlei socialistische doctrines, dan valt te verwachten dat de toch al moeilijk geworden energievoorziening nog verder achteruit zal lopen.

Het lijkt dan ook niet aannemelijk dat een autarkisch en socialiserend Nederlands energiebeleid, zoals de heer Versloot voor de geest staat, voor ons land een andere werking zou kunnen hebben dan ons verder van de wal in de sloot te helpen.

Naarmate de energiecrisis verder doorwerkt en de secundaire gevolgen zich aftekenen, zal er misschien wat meer waardering ontstaan voor de gelukkige omstandigheid dat Nederland banden heeft met enkele van de veel gesmade multinationals die op geruisloze wijze veel kunnen bijdragen tot beperking van de consequenties voor ons land — zolang men hun het werk tenminste niet al te zeer belemmert.

1) In termen van reële koopkracht zijn ze zelfs belangrijk gedaald: een liter benzine die in 1950 ongeveer 20 cent kostte (zonder accijns), kost dat nu nog ongeveer en is van veel betere kwaliteit. En dat terwijl de koopkracht van het geld sindsdien met meer dan 60% is gedaald.

Spuurwerk

Een geheel andere functie van de multinationals, en met name van de in de energievoorziening werkzame maatschappijen, die de heer Versloot niet op zijn juiste waarde taxeert, is de spuurwerk-functie. Niet alleen door hun grootte zijn de internationale maatschappijen in staat het onderzoek naar nieuwe energiebronnen ter hand te nemen op een wijze die de Nederlandse mogelijkheden te boven gaat, doch juist door hun multinationale karakter beschikken zij over een reservoir van kennis van hetgeen in andere landen gebeurt.

Het ligt voor de hand dat de Verenigde Staten de Arabische uitdaging niet over hun kant zullen laten gaan. Zij zijn de enigen die — ondanks alle huidige presidentiële perikelen — in staat zijn reeds opgezette research-projecten te entameren in dezelfde stijl als het befaamde Manhattan-project, dat tot de ontwikkeling van de atombom heeft geleid en zij zijn de enigen die daarvoor de materiële en financiële middelen hebben plus de politieke wil om dit werk met voortvarendheid aan te pakken. Grote maatschappijen, die over grote researchfaciliteiten beschikken, zullen daarbij ongetwijfeld worden ingeschakeld en hun deel kunnen bijdragen. Ik denk hier met name aan de ontwikkeling van de nieuwe steenkool-technieken, die ook voor West-Europa radicaal soelaas zullen kunnen bieden, dan de atoomenergie en visionaire energiebronnen.

Nederland kan bij dit alles slechts een marginale rol spelen. De voorstellen van de heer Versloot, indien zij verwikelijkt zouden worden, zouden die rol alleen maar verder reduceren.

Blijft een reactie op zijn voortreffelijke slotzin: „Wij zullen in de komende jaren ons vet verliezen, maar onze energie kunnen hernieuwen”. Die zin maak ik gaarne tot de mijne. Ook ik zie naast de economische en sociale teruggang, die ons in de komende jaren te wachten staat ook wel enige positieve kanten aan de nieuwe soberheid die wij vrijwillig nooit zouden hebben opgebracht, doch die ons thans door externe oorzaken wordt opgelegd. Een gevolg daarvan is ongetwijfeld, dat wij in materieel en misschien ook in geestelijk opzicht veel overtollig vet en daarmee een stuk

lethargie zullen kunnen kwijt raken. Ik zie een dergelijk gezondmakingsproces echter niet verlopen langs de lijnen van een verdere versterking van de greep van de overheid op zoveel mogelijk aspecten van het nationale leven.

A.D. Vas Nunes

Naschrift

De heer Vas Nunes en ik zijn het minder oneens dan hij uit irritatie over mijn agressief geformuleerde derde uitgangspunt meent.

Allereerst de wens tot autarkie die hij (ten onrechte en tot mijn verbazing) in mijn betoog schijnt te lezen. De draad van dat betoog was: zelfs als ons, in de meest extreem denkbare situatie (en ook na Kopenhagen is dat nog steeds niet uitgesloten, zij het iets minder dreigend) autarkie zou worden opgedrongen, is die uitdaging marginaal aanvaardbaar, en kunnen wij dat isolement doorbreken. Hoe meer wij tonen in staat te zijn dat — onzalige! — uiterste aan te kunnen, zoveel te meer ook verkleinen wij de kans dat wij dat uiterste ook werkelijk zouden moeten doorstaan.

Uiteraard zou een Atlantisch-Japanse energie-autoriteit zoals door Walter J. Levy in een uiterst helderziend betoog in maart 1973(!) aanbevolen ter gelegenheid van de Europa-Amerika conferentie in Amsterdam, een ideale gesprekspartner zijn voor een staatkundige regeling van de olievoorziening in overleg met de OPEC-landen. Next best zou een Atlantisch-Japanse olie-autoriteit zijn, en tenslotte zou ook een OCIC-groep (van Oil Consuming and Importing Countries) een bruikbaar tegenwicht vormen voor de OPEC-samenwerking. Er is stof voldoende voor zakelijke, economisch en sociaal verantwoorde afspraken met de OPEC-landen. De weg naar deze organisatie-structuur voor de olievoorziening van het westen is echter lang, moeilijk en door de conflicten, die het westen nog heviger verdeeld houden dan de Arabische wereld verdeeld is, voorlopig weinig hoopvol.

Intussen is de voor de westelijke samenlevingen onmisbare garantie van continuïteit in de energievoorziening niet meer leverbaar door de private in-

ternationale oliemaatschappijen. Ook al zijn voorshands slechts de produktie-maatschappijen gedeeltelijk formeel, gedeeltelijk de facto gearabiseerd, dat is niettemin voldoende om de internationals wat betreft de regeling van het aanbod van crude oil vleugellam te maken. Hun logistieke systeem functioneert gelukkig nog, maar het onmisbare instrument daarvoor, het vervoersapparaat, zal het volgende doelwit van arabisering zijn. Daarmee wordt ook het functioneren van dat logistieke apparaat voor de toekomst onzeker.

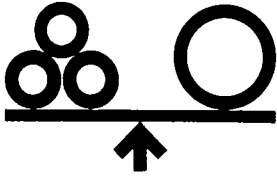
Zelfs op dat punt aangeland, behouden de internationals waarde voor onze samenlevingen — maar mijn betoog had ook niet de strekking dat te ontkennen. Waar het om gaat, is dat die waarde nog slechts tot haar recht kan komen in een door regeringen te scheppen entourage van verdragsverplichtingen over veel meer dan olie alleen, en garanties voor leverbaarheid en rentabiliteit van eveneens veel meer dan olie alleen. Met name kan de economische herstructurering, die nodig is om de westerse afhankelijkheid van olie terug te brengen tot de proporties die aan een onderhandelingstafel aanvaardbaar zijn, alleen door een doelbewust regeringsbeleid ingeleid en beschermd (zij het wellicht niet uitgevoerd) worden. Dat eist samenwerkingsverbanden tussen ondernemingen en regeringen, met overwicht voor die regeringen.

Uiteraard zou het optimale beeld geleverd worden door een combinatie van een Atlantisch-Japanse energie-autoriteit en de huidige internationals. Het zou niet alleen in het welbegrepen eigenbelang van de internationals zijn, maar ook in dat van al onze samenlevingen als dit optimale beeld snel gerealiseerd zou kunnen worden. In minder optimale constructies — waarbij in het allerergste geval, en dan naar ik meen nog slechts tijdelijk, de Nederlandse regering geïsoleerd zou moeten optreden — zal de samenwerking met internationals andere vormen moeten krijgen, of wellicht zelfs verloren gaan.

In elk geval echter is de tijd, waarin de oliemaatschappijen de vrije en continue voorziening met energie konden veiligstellen, helaas zelfs voor mijn blijkbaar door socialistische doctrines zo verblinde ogen) voorgoed voorbij.

H. Versloot

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Geld- en valutamarktinteracties

J. C. PRANGER*

Slanginterventies

De huidige hoge tarieven op de geldmarkt worden in wezen veroorzaakt door de relatief zwakke positie van de gulden op de valutamarkt. Van de valuta zijn hierbij voor de geldmarkt vooral de zgn. slangvaluta van belang. Slechts bij deze valuta (de Duitse mark, de Franse en Belgische frank, de Deense, Noorse en Zweedse kroon) is immers sprake van vaste interventiekoersen.

Een onevenwichtigheid in vraag en aanbod naar een slangvaluta leidt tot koersverandering tot de koers de interventiekoers bereikt. Op deze koers — eerder is ook toegestaan — hebben de betreffende centrale banken zich jegens elkaar verplicht tot interventie op de valutamarkt over te gaan. Deze interventie betreft in wezen het opkopen van aanbodoverschotten van de eigen valuta op de hoogste interventiekoers van de vreemde valuta.

Een zwakke gulden betekent grote vraag naar vreemde valuta bijv. Deense kronen. Op de Nederlandse valutamarkt stijgt hierdoor de koers van de Deense kroon. Bij het bereiken van het bovenste interventiepunt gaat De Nederlandsche Bank (DNB) Deense kronen afgeven en gulden opnemen. De benodigde Deense kronen verkrijgt DNB van de Deense centrale bank. De verkening tussen de centrale banken vindt plaats in onderling overeengekomen salderingsmiddelen. Bij een zwakke gulden leidt interventie door DNB tot verkrapting van de geldmarkt. (De Deense geldmarkt verruimt in dit voorbeeld met hetzelfde bedrag). Bankcliënten wisselen hierbij nl. een guldenbanktegoed om voor een tegoed in vreemde valuta. De banken ondergaan ten aanzien van guldenstegoeden een balansverkorting. De toevertrouwde gulden-gelden van cliënten verminderen immers, waartegenover het tegoed van de banken bij DNB afneemt (c.q. de schuld van de banken bij DNB verder toeneemt). Ook DNB ondergaat een balansverkorting in de vorm van een afname van het deviezenbezit en afname van de door de banken bij DNB aange-

houden tegoeden (c.q. een toename van de vorderingen van DNB op de banken).

Langs deze weg leidt een zwakke gulden tot een vermindering van de tegoeden van de banken bij DNB c.q. een vergroting van het beroep van de banken op DNB. De banken trachten ieder de individuele positie ten opzichte van DNB te verbeteren door krachtig op termijndeposito's te bieden. Op korte termijn is het enige effect hiervan op de geldmarkt een stijging van de betreffende tarieven.

Rentever verschillen

Gelijktijdig met het bovenomschreven mechanisme dat bij een zwakke gulden tot rentestijging leidt doet zich een tweede mechanisme voor. Een verslechtering van de positie van de gulden komt nl. op de valutamarkten op twee manieren tot uitdrukking. In de eerste plaats stijgen op de Nederlandse valutamarkt de contante koersen van vreemde valuta. (Of wat op hetzelfde neerkomt: de koers van de gulden daalt op de buitenlandse valutamarkten). In de tweede plaats stijgen de termijnnoteringen van vreemde valuta boven de contante notering uit. (Voor aankoop van vreemde valuta met levering in de toekomst moet dan een groter guldenbedrag worden betaald dan bij contante aankoop en directe levering. Hier speelt de verwachting van een pariteitswijziging uiteraard een belangrijke rol). De termijnagio's resp. disagio's van valuta's impliceren echter rentever verschillen. Anders uitgedrukt: verschillen in nationale geldmarkttarieven drukken de verschillen in sterkte van de betreffende valuta uit. Deze stelling gaat uiteraard slechts bij afwezigheid van deviezenrestricties en ander ingrijpen van de monetaire autoriteiten volledig op. Een cijfervoorbeeld moge dit mechanisme verduidelijken.

Stel in de evenwichtssituatie bedraagt de Eurodollar rente evenals de guldenrente 11% voor de periode van 1 maand en voor bedragen vanaf f. 10 mln. Stel de gulden is t.o.v. de dollar zwak noch sterk, d.w.z. de contante en de 1 maands-termijnkoers zijn gelijk bijv. f. 2,80 per

dollar. Nu verslechtert de positie van de gulden door de interpretatie van „de markt” van een externe gebeurtenis. De 1 maands-termijnkoers wordt nu f. 2,82 per \$. Indien de Eurodollar rente 11% blijft zal de guldenrente nu moeten stijgen tot ca. 19,5%. Zolang het binnenlandse maands-tarief beneden de 19,5% blijft zal immers omzetting van gulden in dollars blijven plaatsvinden. Door contant dollars te kopen (à f. 2,80) wordt immers de mogelijkheid verkregen uitzettingen in dollars tegen 11% te verrichten. Door de contant gekochte dollar echter tegelijkertijd op de termijn van 1 maand te verkopen (à f. 2,82) wordt na 1 maand behalve de rente van 11% ook per dollar f. 0,02 koerswinst getoucheerd. Deze koerswinst van f. 0,02 op f. 2,80 in één maand staat gelijk aan $\frac{0,02}{2,80} \times 12 \times 100\% = \text{ca. } 8,5\%$ rente waarmee de totale opbrengst op $11\% + 8,5\% = 19,5\%$ komt.

De verminderde valutaire aantrekkelijkheid van de gulden heeft aldus via de geldmarktverkrapting (door interventies ter ondersteuning van de gulden) en tegelijkertijd via het valuta-termijnkoersmechanisme tot een sterke stijging van de binnenlandse geldmarktrente geleid.

Positie gulden

Nu is de sterkte of de zwakte van een valuta op korte termijn een zaak die uitgemaakt wordt op de valutamarkt zelf. In de huidige onoverzichtelijke situatie op energiegebied lijkt de koersvorming op de valutamarkt veeleer een geschikt studie-onderwerp voor de psychologie dan voor de economie. Men kan zich hierbij echter moeilijk aan de indruk onttrekken dat aan de zwakke positie van de gulden ten opzichte van de slangvaluta een te pessimistisch beeld van de Nederlandse situatie ten grondslag ligt. Hierbij kan gedacht worden aan een zekere flexibiliteit in de internationale

* De auteur is medewerker bij het Economisch Bureau van de AMRO-bank in Amsterdam.

handelsstromen met name ook in verband met de olielieferingen uit niet-boycotlanden (argument uit de regeringsnota van 8 december). Ook kan gedacht worden aan de sluitende energiebalans (binnenlandse productie = binnenlandse consumptie) die Nederland dankzij het aardgasbezit kan tonen. Hoe dit ook zij, een verbetering van de positie van de gulden in de komende maanden moet tot de reële mogelijkheden gerekend worden. (Ook het oplopen van de binnenlandse rente speelt een terugkoppelende rol ten aanzien van de sterkte van de gulden. Voor de duidelijkheid van het betoog is een sterk accent gelegd op de verslechtering van de valutaire positie van de gulden door de externe oorzaak van de plotseling acuut geworden energiecrisis annex olie-boycot).

Daling geldmarkttarieven?

Het valuta-positie-rente-mechanisme zal bij een sterker worden van de gulden in tegengestelde richting werken hetgeen een rentedaling zou betekenen. De mogelijkheden tot snelle rentedaling — bij een herstel van de gulden — worden echter door de binnenlandse maatregelen van DNB beperkt. De banken hebben door de geldmarktverkrappende interventies ter ondersteuning van de gulden een zodanige drainage van hun kaspositie ondergaan dat zij voor aanzienlijke bedragen een beroep moeten doen op DNB. De kosten van dit beroep op

DNB zijn aangepast aan de geldmarkttarieven. De regeling komt neer op een getrappt tarief voor debetstanden bij DNB. Abstraherend van enkele technische details behelst de regeling het normale tarief voor debetstanden tot f. 550 mln. (voor alle banken te zamen), dit tarief bedraagt thans 9%. Voor debetstanden van f. 550 mln. tot f. 962,5 mln. bedraagt het tarief 2% hoger, thans derhalve 11%. Debetstanden boven f. 962,5 mln. kosten de banken 6% extra, derhalve 15%. De basiskosten veranderen met de hoogte van het disconto; de opslagen van 2% resp. 6% kunnen afzonderlijk veranderd worden. Zolang de banken debet staan bij DNB fungeert het op dat moment relevante tarief voor debetstand als bodemprijs voor de kortlopende tarieven. Bij een herstel van de valutaire positie van de gulden zal het renteverloop derhalve in eerste instantie van het verloop van de debetstanden bij DNB en de betreffende tarieven afhangen.

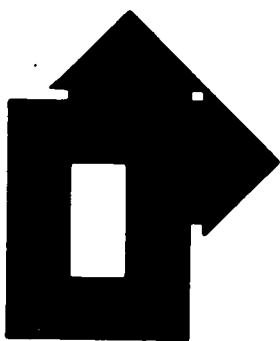
Aflossingen van de debetstanden bij DNB kunnen in principe uit een drietal bronnen komen. Men kan denken aan geldmarktverruimende valuta-interventies. Deze zullen pas optreden als de gulden zich niet alleen enigszins herstelt doch bovendien ten opzichte van één of meer slang-valuta's in de maximum positie belandt. Deze mogelijkheid moet op korte termijn minder waarschijnlijk worden geacht. (Zodra de gulden zich hersteld heeft kan DNB zonder dat de gulden in de slang in een maximum

positie belandt wel reeds de geldmarkt verruimen door aankoop in de contante markt van dollars). DNB zelf kan door middel van swap-transacties met de banken het zichtbare beroep op haar faciliteiten doen verminderen. Bij deze transacties verkopen de banken (door hen geleende) dollars voor een te voren afgesproken periode aan DNB. Hoewel door deze transacties de fundamentele positie van de geldmarkt niet verandert, bieden zij aan de banken de mogelijkheid tijdelijk debetstanden af te lossen, terwijl zij aan DNB de mogelijkheid bieden de rente-ontwikkeling te beïnvloeden. Een meer fundamentele verruiming van de geldmarkt kan tenslotte optreden indien het Rijk gaat interen op haar tegoed bij DNB. Dit tegoed — ten dele opgebouwd in vroeger tijden bij het afkomen van een ruime geld- en kapitaalmarkt — overtreft het beroep van de banken op DNB.

Met teruglopende belastingontvangsten voor het Rijk in het verschiet kan ten aanzien van deze factor het tij op de geldmarkt mogelijk keren. Een terugkeer tot meer normale verhoudingen op de geldmarkt gaat dan tot de mogelijkheden behoren.

Een noodzakelijke voorwaarde voor een normalisering van de binnenlandse geldmarktverhoudingen is echter een herstel van de valutaire sterkte van de gulden. Zonder dit herstel zal iedere verruiming van de geldmarkt direct weer afvloeien naar het buitenland.

J. C. Pranger

Au courant

Het einde van de groei

A. F. VAN ZWEEDEN

Behalve de Jehovah-getuigen die op straat het einde van de wereld binnen veertig dagen colporteren, roepen opinievormers als Prof. Schouten en Hans Wiegel dat de communistische, c.q. socialistische staat voor de deur staat als Den Uyl met zijn Machtigingswet en de vakbeweging met haar groep om nivellering onder de huidige economische crisis hun gang kunnen gaan.

De crisis die nog niet tastbaar aanwezig is — de werkloosheidscijfers overschrijden nog niet de trend van het

lopende jaar — roept de meest uiteenlopende reacties op. Mansholt, die het einde van de groei al lang ziet aankomen, noemt de onverhoeds over ons gekomen schaarste een zegen. De Hen tracht in *Vrij Nederland* de crisis weg te cijferen en vakbondsbestuurder Schravemade houdt vol dat de olieschaarste eigenlijk het werk is van de oliemaatschappijen, die er op uit zijn een schaarstepsychose te kweken om het prijspeil op te schroeven.

Economen becijferen, voornamelijk in *ESB*, de kwalijke gevolgen van de

productiebeperkingen en prijsstijgingen, een ongewone hersengymnastiek voor mensen die gewend zijn alleen met groeimodellen te werken. De regering kiest uit de reeks varianten die het Centraal Planbureau overigens ook op basis van veronderstellingen heeft berekend de gunstigste om daar een beleid op te bouwen dat als optimale uitkomst voor de groei van productie en inkomen nul oplevert.

Hoe er ook tegen de oliecrisis wordt aangekeken, het begint tot vrijwel iedereen door te dringen dat de grenzen van

de groei een aantal jaren eerder bereikt zijn dan zelfs de profeten van Rome verwachtten. Wie uitgaat van de hypothese dat ons produktiestelsel staat of valt met groei — en er zijn hele scholen economen die deze leer verkondigen — kan tot geen andere conclusie komen dan dat het einde van dat stelsel nabij is. Het systeem dat een minderheid van de wereldbevolking een historisch ongeken- de welvaart heeft opgeleverd, is aan het eind van zijn Latijn. De ommekeer begon met de instorting van het wereld- geldstelsel en met de val van pond en dollar.

Deze gebeurtenissen zetten niet alleen Amerika's naaste concurrenten — Europa en Japan — aan het denken, maar ook dat deel van de derde wereld dat tot dusver als leverancier van de westerse rijkdom functioneerde: de olie- producerende landen die in ruil daar- voor wel massa's dollars kregen, maar geen aandeel in de verwerking en marketing van hun produkt.

In Westers economisch denken ge- schoolde managers nemen in de Ara- bische landen nu de touwtjes in handen. De Arabieren — uitvinders van de reken- kunde — leerden ook economisch calcu- leren, bijv. dat de olie in hun bodem meer waard is dan de dollarsaldi op hun bankrekeningen in de westerse geld- centra. Producenten van andere vitale grondstoffen kunnen binnenkort tot dezelfde conclusies komen als de olie- producenten. Het Westen — al gewaar- schuwd door de Club van Rome die niet voor niets gesponsord wordt door grote industriëlen — staat voor een herwaardering van de grondslagen van zijn economie.

Het verlies van de zeggenschap over de meest vitale grondstoffen en energie- bronnen is historisch misschien gelijk te stellen met het einde van het koloniale tijdperk. Voor elke vorm van uitbuiting, of het nu gaat om neger-slaven, fabrieks- proletariaat, om koloniën of onder- ontwikkelde landen, wordt de uitbuiters vroeg of laat de rekening gepresenteerd. En dan dient onder uitbuiting te worden verstaan het tegen zo laag mogelijke prijs verwerven van arbeidskracht of grondstoffen die tegen zo hoog mogelijke prijs in ruilwaarden worden omgezet.

Ons systeem van particuliere onder- nemingen die op vrije markten opereren met als hoogste doel, maximalisatie van het kapitaalrendement, heeft zich altijd in tegenstelling tot andere systemen onderscheiden door een groot aanpas- singsvermogen. De communistische or- dening die Schouten in het verschiep ziet, krijgt alleen kans als de ondernemers en politieke leiders niet het antwoord vinden op deze nieuwe uitdaging.

Het marktmechanisme was de eerste succesformule van het moderne kapi- talisme, die ophield te functioneren met de catastrofe van de jaren dertig. De tweede formule was die van Keynes: de

schepping van de verzorgingsstaat die bovenal waakte voor volledige werk- gelegenheid en sociale zekerheid en de aan het systeem inherente instabiliteit overwon door middel van een flexibele overheidsfinanciering. Het derde ant- woord op zich wijzigende omstandig- heden was de internationalisatie van de markt, het geldstelsel en de productie.

De drie formules hebben alle het ele- ment van expansie gemeen, want zonder groei was het systeem ten dode opge- schreven zoals de stagnatie van de jaren dertig had aangetoond. Expansie kan allerlei vormen aannemen: brute agres- sie, kolonialisme, imperialisme, inte- gratie van nationale markten, inter- nationale investeringen, multinationale ondernemingen, opvoering van de con- sumptie en permanente inflatie. Nu er een einde aan de groei in fysieke zin lijkt te zijn gekomen, is er een nieuw antwoord nodig om het stelsel en daar- mee de welvaart, sociale zekerheid en volledige werkgelegenheid in stand te houden.

De beperking van de olieproductie door de Arabische landen als politiek en economisch pressiemiddel kan waar- schijnlijk worden opgeheven als er een akkoord wordt gevonden tussen de belangen van de olie-importerende lan- den en die van de olie-exporterende landen. Dit akkoord kan de vorm aan- nemen van een economische gemeen- schap waarbij het Westen optreedt als leverancier van de know-how die de Arabische staten nodig hebben voor de opbouw van een veelzijdiger economie. Misschien moeten de belangen van de staat Israël daarbij worden opgeofferd.

Nog andere offers zullen van het wel- varende Westen worden gevraagd, bijv. een stuk inkomensnivellering met de derde wereld. Maar de grote multinationale ondernemingen, die de hoeksteen vormen van een mondiaal geworden economie, zullen blijven functioneren. Zij zullen zich snel aan de gewijzigde schaarste- en machtsverhoudingen aan- passen. Zoals de oliemaatschappijen, die bezig zijn een prijspeil op te bouwen dat overschakeling op andere, grote inves- teringen vragende energiebronnen lon- dend maakt.

De crisis die voor de deur staat, heeft overigens een ander karakter dan de ge- bruikelijke, periodieke recessies die onder het bedrijfsleven een opruiming houden onder marginale bedrijven. De oliecrisis werkt minder selectief en treft bedrijfstakken die onder normale om- standigheden rendabel zijn, zoals de van nafta afhankelijke chemische industrie. De omschakeling van de economie zal ook betekenen een her- oriëntatie op een minder energie- en aardolie-verslindende productie en consumptie.

Het grootste probleem voor ons produktiestelsel zal zijn de calculaties, die tot nu gericht zijn op groei van om- zetten en consumptie, bij te stellen. Misschien komen we dan toch in de sobere, ingetogen samenleving terecht die de ethici onder ons zo warm aan- bevelen. Maar dat zal wel een samen- leving zijn met meer werkloosheid en meer onzekerheden dan de consumptie- ve verzorgingsstaat uit de goede oude tijd.

A. F. van Zweeden

ESB

Ingezonden

Een wettelijke arbeids- ongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen zinloos?

H. G. HILVERINK*

Het is een lofwaardig streven van Mr. Canter Cremers om, nu er plannen bestaan bij het kabinet-Den Uyl om een Volksverzekering Arbeidsongeschiktheid (VAO) in te voeren, de particu- liere en wettelijke verzekering op het gebied van de arbeidsongeschiktheid naast elkaar te leggen en te beoordelen op hun doelmatigheid.

Hoewel „het allemaal moeilijk verge-

lijkbaar is” trekt de schrijver toch de m.i. voorbarige conclusie dat „een wettelijke verzekering voor zelfstandigen zinloos lijkt, omdat de verzekeringsmaatschap- pijen een redelijke en veelgebruikte op- lossing bieden in de vorm van particu- liere arbeidsongeschiktheidsverzekerin- gen”. Over de aanduiding „veelge- bruikt” kan men bij een deelname van een kwart van de zelfstandigen van me-

ning verschillen. De redelijkheid van de oplossing lijkt alleszins aan sterke twijfel onderhevig. Deze twijfel vindt steun in gegevens ontleend aan het artikel zelf.

Bij de vergelijking van de huidige particuliere arbeidsongeschiktheidsverzekering en de WAO loopt de schrijver nogal gemakkelijk over de verschillen heen. De volgende belangrijke verschilpunten zou ik hier willen noemen:

- De risicoselectie bij de particuliere verzekering is scherper dan bij de WAO. De medische keuring bij de indiensttreding is van geheel andere aard dan een keuring die gericht is naar het opsporen van gebreken die dan worden uitgesloten van verzekering of aanleiding geven tot een verhoogde premie. Een relatief grotere groep dan bij de WAO komt er buiten te staan of moet hoge premielasten dragen.
- Bij de verdeling over de arbeidsongeschiktheidsklassen is het kenmerkend, dat bij de particuliere verzekering slechts 36% in de hoogste a.o.-klasse is ingedeeld tegen 79% bij de WAO. De eerste legt blijkbaar krapere maatstaven aan, die hun weerslag vinden in een duidelijk afwijken-de indeling.
- Zeer belangrijk is ook het feit dat de uitkeringen van de WAO welvaarts- vast zijn. Overigens niet waardevast, zoals in een voetnoot wordt vermeld. De particuliere verzekeringen bieden zelfs nog geen waardevaste uitkeringen.
- Het is mij niet duidelijk hoe de schrijver bij de premievergelijking, na zich eerst afgevraagd te hebben of de premies van de commerciële verzekeraars ongunstig afsteken bij die van de WAO, tot de conclusie komt dat de eerste een redelijk alternatief bieden. Er wordt bij de vergelijking namelijk op geen enkele wijze getracht de verschillen in het uitkeringspakket te kwantificeren. Zo wordt dit o.a. vergeten bij het niet mis te verstane onderscheid in welvaartsvaste WAO-uitkeringen en de min of meer nominale uitkeringen van de particuliere verzekeringsmaatschappijen. Ook wordt bij de premievergelijking het van belang zijnde verschil in financieringswijze nl. omslagstelsel (WAO) en kapitaaldekkingstelsel (part. verz.) uit het oog verloren.
- Tenslotte is niet gesproken over het aspect solidariteit bij een wettelijke verzekering, zoals die bij de WAO o.a. tot uiting komt in een uniforme premie (voor bijv. mannen en vrouwen, alle beroepen en leeftijden). Bij de particuliere verzekering moet men bijv. op hogere leeftijd een relatief hoge premie betalen.

H. G. Hilverink

Naschrift

Het huidige kabinet geeft prioriteit aan de invoering van een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor alle zelfstandigen à raison van een op te brengen premie van 4% van het (premieplichtig) inkomen. Omtrent de noodzaak tot invoering van (nog) een verplichte sociale verzekeringswet kan men van mening verschillen.

Ik meen, dat vrijwillige verzekering tegen dit risico een alternatief zou zijn — bij voorkeur via de Bedrijfsverenigingen (die daarin echter beknot zijn) — of anders via de commerciële verzekeraars. Dáárover ging het stukje in *ESB* van 24 oktober jl. Uit de gegevens die ik vond — en er zal stellig méér materiaal zijn — leek inderdaad de conclusie gewettigd: „dat een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen zinloos leek”. Er zijn per slot tal van risico's waartegen men zich particulier en vrijwillig pleegt te verzekeren en, hoewel dat mogelijk efficiënter, goedkoper of beter zou kunnen, de wetgever niet tot invoering van een verplichting besloot.

Hilverink licht nu speciaal mijn premie-vergelijking met de commerciële verzekeraars uit het betoog en wijst erop dat:

1. De risicoselectie bij de particuliere verzekering scherper zou zijn. Als niet-medicus zou ik me daar van oordeel willen onthouden. Wel vind ik in de „Handleiding Arbeidsongeschiktheidsverzekering” op blz. M-4 (medische aspecten) het volgende: „Bij de beoordeling van het risico wordt ernaar gestreefd om de verzekerde zoveel mogelijk een normale dekking te geven”.
2. De aangelegde maatstaven bij de arbeidsongeschiktheidsschatting zouden krappere zijn (mijn tabel 2). Ik dacht het niet: eerder zal het zo zijn, dat bij de wellicht wat sterker gemotiveerde zelfstandigen in meer gevallen nog een bruikbare rest-capaciteit aanwezig is. Is men wel in 79% van de gevallen 80-100% arbeidsongeschikt? Het juist verschenen jaarverslag van de Gemeenschappelijke Medische Dienst (GMD) 1972 geeft

daarover op blz. 49 en 74 interessant materiaal.

3. De uitkeringen van de particuliere verzekeringen zijn zelfs niet waardevast. Akkoord: ik wees daarop in voetnoot II en nogmaals op blz. 937. Daartegenover zijn de uitkeringen een 10% hoger.
4. Het lijkt mij niet geheel juist om de individuele „vrijwillige” premies rechtstreeks te vergelijken met de collectieve WAO-premies voor 3.600.000 verzekerden. De collectieve premies zijn trouwens aanzienlijk lager dan het wettelijke WAO-tarief. Ook dacht ik de verschillen in het uitkeringspakket mogelijk niet te hebben „gekwantificeerd”, maar toch duidelijk krappere te hebben genoemd.

Wat bedoelt Hilverink met de financieringswijze? Dat zal de uitkeringsgerechtigde niet erg veel interesseren. Bovendien heeft de Invaliditeitscentrale NV dezelfde accountant als de SVR en het Arbeidsongeschiktheidsfonds (Moret & Limperg) en ik neem dus gaarne aan, dat de wiskundige- en schadereserves van de IVC de toets der kritiek kunnen doorstaan.

5. Het begrip „solidariteit” spreekt me, zeker bij de heterogene groep zelfstandigen en zeker bij de uiteenlopende invalideringskansen, weinig aan. Het rapport *Premiedruk in de sociale verzekering* (1970) wijdt daaraan vele pagina's (blz. 14 e.v.). M.i. terecht geven de commerciële verzekeraars de voorkeur aan het equivalentiebeginsel in hun tabellen. Hetzelfde doen de Bedrijfsverenigingen min of meer met hun per risicogroep verschillend Ziektewet-premiepercentage.

Het lijkt me, dat de overwegingen van Hilverink in sommige opzichten mijn betoog onderschrijven — en elders toch niet die argumenten bieden om de conclusie te wijzigen. Om bij elkaar te komen: moge ik „zinloos” alsnog wijzigen in: „zinvol met een vraagteken”.

Canter Cremers

Behoeft uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet ESB voor uw oproep in te schakelen.

ESB biedt u een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd ESB
Postbus 42
SCHIEDAM

Boeken nieuws

Lal C. Verman: *Standardization; a new discipline*. Archon Books, Hamden Connecticut, 1973, 461 blz., \$ 18,50.

Tegenwoordig kunnen wij niet meer zeggen dat er te weinig over normalisatie is gepubliceerd. Alles wat men over normalisatie kan zeggen en schrijven is verenigd in dit omvangrijke werk. In weerwil van het feit dat Verman sommige onderwerpen wat heeft uitgesponnen en andere wat stiefmoederlijk heeft behandeld en ook in weerwil van het feit dat hij zich nauwelijks aan detailonderwerpen heeft gewaagd, kan men stellen dat „het” boek over normalisatie is verschenen. Het stelt al hetgeen daarvoor is gepubliceerd in de schaduw, tenzij het over zeer specifieke problemen gaat.

Dr. Lal C. Verman heeft een eerbiedwaardige staat van dienst achter de rug. Jarenlang is hij directeur geweest van het Indiase Normalisatie Instituut (ISI), waardoor hij ook een groot aandeel heeft gehad in de totstandkoming en ontwikkeling van de International Organization for Standardization (ISO). Hij heeft in de Verenigde Staten en in Engeland gestudeerd en als industrieel adviseur in verschillende landen gewerkt. Van zijn hand is een groot aantal beschouwingen verschenen. Bekend is zijn ruimtelijke voorstelling van de normalisatie, met als assen het niveau van de normalisatie, de normplaatsen (toepassingsgebieden) en de normsoorten (aspecten) 1). Tot op hoge leeftijd is Verman actief gebleven als adviseur, o.a. van de Verenigde Naties. Zijn boek moet men zien als het sluitstuk van zijn rijke ervaring.

Na een voorwoord van Francis La Que, de huidige voorzitter van de ISO, geeft de schrijver in een inleiding een verantwoording van zijn studie, waaruit blijkt dat deze mede is geïnspireerd door het werk van de onlangs overleden Nederlander John Gaillard, die zijn oorspronkelijk in Delft verschenen proefschrift in de Verenigde Staten heeft omgewerkt tot een baanbrekend boek onder de naam *Industrial Standardization — its Principles and Application*. Uit deze inleiding blijkt reeds duidelijk hoezeer Verman op de hoogte is van alles wat er in de wereld over normalisatie is verschenen. Blijkens de talloze verwijzingen naar boeken en artikelen is dat waarlijk niet weinig geweest. Het waardevolle dat voordien op het gebied van de normalisatie is

verschenen, is helaas niet altijd voldoende wereldkundig gemaakt.

Na het voorwoord volgen een groot aantal hoofdstukken, waarvan het eerste is gewijd aan de historische achtergronden. Verman zegt dat de natuur de mens is voorgedaan in normalisatie. De natuurlijke selectie is een vorm van normalisatie en de mens heeft zijn zin voor normalisatie, kort nadat hij op aarde verscheen, aan de natuur ontleend. De eerste normen waren afspraken op het gebied van maten en gewichten, maar ook taal en tekens behoren tot de eerste normen.

Als een goed normalisator wijdt hij het daaropvolgend hoofdstuk aan de semantiek en aan de terminologie. Het voert mij te ver op deze interessante beschouwing in te gaan. Ik volsta met te vermelden dat Verman onder standaardisatie verstaat het opstellen en toepassen van regels op een speciaal gebied, ten behoeve van en in samenwerking met allen die er belang bij hebben, met het doel een zo groot mogelijk economisch nut te bereiken. Dit is in feite een definitie die door de ISO is opgesteld, en waarbij voor „standaardisatie” even goed „normalisatie” kan worden gelezen. De normalisatie wordt als een deelwetenschap gezien en als een vak voor hen die haar beoefenen.

In de volgende hoofdstukken bouwt Verman voort op de grondslag van zijn ruimtelijke diagram van soorten normen, toepassingsgebieden (plaatsen) en niveaus. Hij geeft toe dat in deze voorstelling geen ruimte is gelaten voor de elementen tijd en dat zijn diagram ook andere onvolkomenheden vertoont. Niettemin geeft het een beeld van de veelzijdigheid en de onbeperktheid van de normalisatie. Op elk van de drie dimensies gaat hij nader in, waarbij hij niet alleen stilstaat bij het laagste individuele niveau, maar ook bij de ondernemingen. In Nederland wordt op ondernemingsniveau bedreven normalisatie, bedrijfsnormalisatie genoemd. Verman maakt in dit verband gewag van het in 1962 verschenen Nederlandse boek *Bedrijf en Norm*, een van de eerste scheppingen van de kort voordien gevormde Commissie Bedrijfsnormalisatie (Cobeno) van het Nederlands Normalisatie-Instituut (NNI). Aan de hand van een tweetal tabellen laat hij zien in

welke normen ondernemingsorganisaties en de overheid zijn geïnteresseerd en in welke normen iedere individuele onderneming belang stelt. Ook hier valt op hoe uitgebreid de literatuur over dit onderwerp in feite al is.

In tegenstelling tot wat velen heden ten dage beweren is Verman van oordeel dat de nationale normalisatie de belangrijkste van alle niveaus is. Waarschijnlijk is dat een gevolg van het feit dat hij stamt uit een land (India) dat zeer veel aan nationale normalisatie heeft gedaan en nog doet. India maakte tot nog toe een kleine 6.000 nationale normen. De Sovjetunie spant de kroon met 13.000 normen, gevolgd door Tsjechoslowakije, Duitsland, Hongarije, Japan en Bulgarije. Deze cijfers zijn niet geheel betrouwbaar, omdat in sommige grote landen, zoals in de Verenigde Staten, slechts een deel van de samengestelde normen als nationale normen wordt gehomologeerd. Wij moeten de schrijver, die in het verzamelen en het verifiëren van zijn gegevens uiterst consciëntieus te werk is gegaan hier op een kleine fout betrappen. Het Nederlands Normalisatie-Instituut is niet in 1919, maar in 1916 opgericht en behoort daarmee tot de oudste instituten ter wereld. Het totaal aantal nationale normen in de wereld verschenen schat Verman op 150.000. Als wij daarbij nog de wereldnormen en de vele door andere organisaties opgestelde normen tellen, komen wij tot een totaal van zeker 250.000 normen.

Belangwekkend zijn de hoofdstukken over de internationale normalisatie, waaruit nog eens ten overvloede blijkt dat de elektro-technische normalisatie de eer toekomt voor het eerst op wereldschaal te hebben geopereerd. In 1908 is de International Electrotechnical Commission opgericht, die later de bijzondere vleugel van de International Organization for Standardization zou worden. De ISO zelf is eerst in 1947 tot stand gekomen, nadat vóór de jongste wereldoorlog al in federatief verband was samengewerkt. In feite heeft de ISO een geweldige ontwikkeling doorgemaakt. Reeds meer dan 2.000 ISO-normen zijn verschenen en eenzelfde aantal nieuwe wereldnormen zal in de komende paar jaren verschijnen. Zo'n 70 landen zijn bij de ISO aangesloten. De ISO ontleent in de laatste jaren vooral haar kracht aan een goed samenspel met andere wereldorganisaties die al of niet onder de hoede van de Verenigde Naties opereren.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan de regionale normalisatie-activiteiten, waaronder wordt verstaan activiteiten van landengroepen die te zamen hun normen harmoniseren of wereldnormen aanvaarden. Voor Europa is dit het Comité Européen de Normalisation (CEN)

1) Zie *ESB*, 9 september 1970.

en op elektro-technisch gebied de CE-NELEC. Verman kan het niet helpen dat hij nog de oude namen van deze organisatie noemt; de ontwikkeling op deze gebieden is nu eenmaal zeer snel. Ook in Azië en Noord- en Zuid-Amerika bestaan regionale normalisatie-groeperingen. Van al deze organisaties worden in het boek minutieus de bijzonderheden gegeven.

De inhoud van het boek verloopt van het algemene naar het bijzondere. Het dertiende hoofdstuk bevat bijzonderheden over „Systemen en eenheden van maat”. Uitvoerig beschrijft Verman het totstandkomen van het Internationale Stelsel van Eenheden, dat meer bekend is onder de afkorting SI. Een volgend hoofdstuk is gewijd aan de toepassing van normen. Daarbij dient men een onderscheid te maken tussen de vrijwillig aanvaarde normen van de westerse landen en de voorgeschreven normen in de min of meer totalitair geregeerde staten. Overigens kunnen ook vrijwillig tot stand gekomen normen wetskracht krijgen als zij in wetten worden overgenomen, de wet naar een bepaalde norm verwijst, of de wet in het algemeen overeenstemming met de in de normen genoemde vereisten verlangt. Vooral de veiligheids- en gezondheidsnormen worden veelal door wetten en besluiten overgenomen.

Zeer belangwekkend is het hoofdstuk over „Certification Marks”. Het certificatiemerk in het algemeen en het normalisatiemerk in het bijzonder moet men wel onderscheiden van het handelsmerk. In het eerste geval verwijst de maker van een produkt naar een onpartijdige instelling, die zijn artikel als voldoende aan een norm beschouwt. In het tweede geval is het de fabrikant zelf die verklaart dat hij de kwaliteit van zijn artikel door zijn naam dekt. De meeste bij de ISO aangesloten landen hebben certificatiemerken, hetgeen ook betekent dat zij over een laboratorium moeten beschikken om produkten op grond van hun kwaliteit of vermogens te controleren. Op alle mogelijke kanten van het normalisatiemerk gaat dit hoofdstuk overigens in, zelfs op het ontwerp van het merkteken.

Verwant met de certificatie is de informatieve etikettering, een middel om de consument te helpen in het maken van een verantwoorde keuze uit de vele hem aangeboden produkten. Voor elektro-technische apparaten is het bijv. gewenst de stroomsterkte, de frequentie, het elektriciteitsverbruik, het vermogen, de instructies voor het gebruik, de veiligheidsfacetten en het onderhoud aan te geven. Een ander met de certificatie en de etikettering samenhangend probleem is dat van de inspectie vóór export van de goederen. Japan heeft op dit gebied baanbrekend werk gedaan. Voor de ontwikkelingslanden kan deze inspectie van groot belang zijn om de

naam van de produkten in het buitenland te verbeteren.

Het groeiende belang van de consumenten bij normalisatie is reeds hiervoor ter sprake gekomen. Het feit dat de consumentenorganisaties zelf normen op het gebied van kwaliteit en veiligheid hebben opgesteld is een bewijs dat normalisatie-instellingen dikwijls pas laat dit belang hebben ingezien. Zij waren tot voor kort zeer sterk op de belangen van de producenten georiënteerd. Het British Standards Institution (BSI) is het eerste normalisatie-instituut geweest dat het consumentenbelang heeft ingezien. Het heeft een Woman Advisory Committee en later een Consumer Advisory Committee in het leven geroepen om de belangen van de consumenten voldoende te laten meespreken. Dit voorbeeld is door andere landen op eigen wijze gevolgd, o.a. door Nederland.

Aan de normalisatieproblemen in de ontwikkelingslanden is een apart hoofdstuk gewijd. Voor deze landen is normalisatie van groot belang omdat zij, wat hun import betreft, over uitwisselbare onderdelen moeten kunnen beschikken. Voor hun export zijn kwaliteitsnormen van groot belang om hun produkten op de wereldmarkt met succes te doen concurreren. Het is dan ook geen wonder dat de overheden in die landen een belangrijke stem in het normalisatiewerk hebben.

Wat teleurstellend is het hoofdstuk over de economische gevolgen van de normalisatie. Kennelijk is dit terrein niet het sterkste van de auteur, voor wiens formidabele kennis op het gebied van de normalisatie men overigens alle respect moet hebben. Hij bepaalt zich in hoofdzaak tot wat reeds op dit gebied is gepubliceerd. Het zijn de theorieën van Kunow, Guenther, Silberston, Caquot en Matuura, hoofdzakelijk handelend over de afnemende kostprijzen bij toenemende seriegrootte. Toenemende seriegrootte wordt hier gezien als afnemende verscheidenheid. Schoorvoetend beweegt hij zich ook op het terrein van de mogelijkheid van tegengestelde effecten bij een te ver voortgeschreden normalisatie. Maar tot een optimalisatietheorie, zoals deze is ontwikkeld door de Nederlander Prof. J. Sittig, is de schrijver niet gekomen. Kennelijk is dit belangrijke deel van de leer van de economische waarde van normalisatie aan hem voorbijgegaan.

Ik zal niet verder uitweiden over de specifieke vraagstukken die in de overige hoofdstukken van het boek een behandeling vinden. Het gaat daar om de presentatie van normen, over de wetenschappelijke hulpmiddelen, het gebruik van voorkeurreksen en over een aantal belangwekkende gevallen. De slot-hoofdstukken „Education and Training” en „The Future” hebben uit de aard der zaak mijn speciale aandacht gehad. Het was al weer de eerder ge-

noemde Nederlander John Gaillard, die als eerste aandacht aan de opleiding van normalisatoren heeft geschonken. Over de gehele wereld bestaan thans cursussen en leergangen op dit gebied, ook in Nederland.

Over de toekomst is Verman nogal vaag; hij wijst op nieuwe technologieën, op nieuwe onderwerpen, waarbij hij ook een gooi doet naar de ethische normen, die altijd bewust buiten de normalisatie-beweging zijn gehouden en naar de internationale ontwikkeling. Hij ziet de mensheid op een kruisweg; enerzijds de vergroting van de chaos en van de normloosheid, anderzijds een bewust streven naar begrip en harmonie. Vanzelfsprekend hoopt Verman met ons dat deze laatste en moeizame weg zal worden bewandeld.

Met deze haast bijbelse uitspraak besluit het boek dat veel lof en weinig kritiek verdient. Verman is er inderdaad in geslaagd de gehele discipline van de normalisatie in een alomvattend geheel te bundelen en te overgieten met de uitstekende saus van eigen ervaringen en inzichten. De stijl van het boek is helder en ook moeilijke onderwerpen heeft hij behandeld op een manier dat de niet specifiek in de normalisatie geschoolde lezer er geen grote moeilijkheden mee behoeft te hebben. Ik maakte reeds melding van de vele literatuurverwijzingen na elk hoofdstuk. Het boek besluit met een index van personen en onderwerpen die ter sprake zijn gekomen.

P. van Zuuren

CBS: Statistiek der gemeentefinanciën 1968-1971. Voorlopige cijfers 1969-1972; comptabele gegevens, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1973, 64 blz., f. 10.

Bevat in het algemeen uitsluitend gegevens over het laatste rekeningsjaar waarvoor de statistische bewerking plaatsvond en in de gevallen waarin die beide jaren niet aansluiten tevens van het voorlaatste begrotingsjaar.

Prof. Dr. P. M. E. M. van der Grinten en Drs. J. M. H. Lenoir: Statistische procesbeheersing. Prisma-technica 50, Het Spectrum BV, Utrecht/Antwerpen, 1973, 599 blz., f. 39,50.

In dit boek reiken de statisticus (Lenoir) en de regeltechnicus (Van der Grinten) elkaar de hand. De industriële regeltechniek kan essentiële vooruitgang maken als zij processen en variaties statistisch benadert; de klassieke statistiek boekt voordeel als zij meer rekening houdt met technische situaties. Om het werk toegankelijk te maken worden veel begrippen die bij regeltechnici en statistici bekend zijn, toch behandeld. Om dezelfde reden wordt alleen die theorie gepresenteerd die voor de praktijk van belang is.